

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Integrace ukrajinských žáků do českého veřejného školního systému

Bakalářská práce

2024

Tereza Křiklanová

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2022/2023

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Tereza Křiklanová**
Osobní číslo: **H21173**
Studijní program: **B0314A250013 Sociální a kulturní antropologie**
Téma práce: **Integrace ukrajinských žáků do českého veřejného školního systému**
Zadávací katedra: **Katedra sociální a kulturní antropologie**

Zásady pro vypracování

Cílem bakalářské práce je zmapovat a definovat, jakou roli sehrává v (ne)úspěšné integraci ukrajinských dětí do majoritní české společnosti veřejný školní systém. Tento výzkum reaguje na aktuální dění týkající se pomoci válečným utečencům, kteří byli donuceni opustit své domovy v důsledku vypuknutí válečného konfliktu mezi Ruskou federací a Ukrajinou republikou. Primární terén pro tento smíšený výzkum bude představovat systém základních škol na Pardubicku. Dílčí skupiny informantů budou rodiče žáků, kteří tyto školy navštěvují, dále pak také zaměstnanci a klienti neziskové organizace Kalyna a pracovníci základních škol. V práci budou využity koncepty antropologie migrace, veřejné politiky měst a neziskových organizací. Cílem výzkumu bude na základě získaných dat analyzovat proces začleňování ukrajinských žáků a zkoumat případné bariéry, výzvy a potenciály, které tuto integraci ovlivňují.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- Bačáková, M. 2011. *Uprchlíci a vzdělávání: děti-uprchlíci na českých školách & jazyková výuka v SIP*, Praha: Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky.
- Jirka, L., Y. Leontiyeva 2022. Transnacionalismus, integrace a identifikace: Diskuse o proměnlivosti a dynamice sociálních procesů na příkladu studentské migrace z Ukrajiny, *Sociologický časopis = Czech sociological review* 58 (1): 29-51.
- Lanovyk, B. D. (kol.) 1999. *Ukrajins'ka emigracija: vid mynuošyny do s'ohodenňa*, Ternopiľ.
- Novotná H., O. Špaček, M. Štovičková Jantulová (eds.) 2019. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy.
- NPI 2023. *Základní informace ke vzdělávacímu systému Ukrajiny*. Dostupné z: Základní informace ke vzdělávacímu systému Ukrajiny (npi.cz)
- Stark, O., J.E. Tylor 1991. Migration Incentives, Migration Types: The Role of Relative Deprivation. *The Economic Journal* 408: 1163-1178.
- Titěrová, K. (kol.) 2023. *Děti s OMJ=vícejazyčné děti*. Inkluzivní škola.cz. Dostupné z: Děti a žáci s OMJ | Inkluzivní škola (inkluzivniskola.cz)
- Uherek, Z., Z. Korecká, T. Pojarová. (kol.) 2008. *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v České republice*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Tomáš Retka, Ph.D.**
Katedra sociální a kulturní antropologie

Datum zadání bakalářské práce: **30. března 2023**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. března 2024**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

PhDr. Tomáš Boukal, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2023

Prohlášení

Prohlašuji:

Práci s názvem Integrace ukrajinských žáků do českého veřejného školního systému jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 31.3.2024

Tereza Křiklanová

Poděkování

Chtěla bych vyjádřit své velké díky, vedoucímu mé bakalářské práce, panu Mgr. Tomáši Retkovi, Ph.D., za vstřícnost, ochotu, osobní přístup a rady, které mi věnoval při tvorbě závěrečné práce. Zároveň bych ráda poděkovala i paní Mgr. Ivoně Baklíkové, neziskové organizaci Kalyna a všem respondentům a informantům bez kterých by tato práce nemohla vzniknout. V neposlední řadě bych ráda poděkovala i své drahocenné a nejmilejší rodině, přátelům a partnerovi. Děkuji.

Anotace

Cílem bakalářské práce je zmapovat a definovat, jakou roli sehrává v procesu integrace ukrajinských dětí do majoritní české společnosti veřejný školní systém. Tento výzkum reaguje na aktuální dění týkající se pomoci válečným utečencům, kteří byli donuceni opustit své domovy v důsledku vypuknutí válečného konfliktu mezi Ruskou federací a Ukrajinou republikou. Primární terén pro tento smíšený výzkum bude představovat systém základních škol na Pardubicku. Další skupinu respondentů budou představovat rodiče žáků, kteří tyto školy navštěvují, dále pak také zaměstnanci a klienti neziskové organizace Kalyna. V práci budou využity koncepty antropologie migrace, veřejné politiky měst a neziskových organizací. Cílem výzkumu bude především analyzovat proces začleňování ukrajinských žáků a zkoumat případné bariéry, výzvy a potenciály, které tuto integraci ovlivňují pomocí dat získaných z dotazníku a polostrukturovaných rozhovorů.

Klíčová slova

integrace ukrajinských žáků, český veřejný školní systém, neziskové organizace, antropologie migrace

Title

Integration of Ukrainian Students Into the Czech Public School System

Annotation

The aim of the bachelor thesis is to map and define the role of the public school system in the process of integration of Ukrainian children into the majority Czech society. This research responds to the current developments concerning the assistance to war refugees who were forced to leave their homes as a result of the outbreak of the war between the Russian Federation and the Republic of Ukraine. The primary field for this mixed-method research will be the primary school system in Pardubice region. Another group of respondents will be parents of pupils attending these schools, as well as employees and clients of the non-profit organization Kalyna. The thesis will use the concepts of anthropology of migration, urban public policy, and non-profit making organizations. The main aim of the research will be to analyze the process of integration of Ukrainian pupils and to explore barriers, challenges and potentials that affect this integration using data collected from a questionnaire and semi-structured interviews.

Key words

integration of Ukrainian students, Czech public school system, Non-Profit Organizations, anthropology of migration

„Lidé na Ukrajině bojují za nás, za naši svobodu a budoucnost. Důležitější než si připomínat výročí, je Ukrajinu trvale podporovat. Česká republika to stále dělá a musíme v tom pokračovat. Protože jedině pokud budeme Ukrajinu podporovat, tak má šanci proti Rusku zvítězit, a to je zásadní i pro nás.“

Ze dne druhého výročí od eskalace ruské agrese na Ukrajině

Miloš Vystrčil,

24.02.2024

Obsah

Seznam grafů	11
Seznam obrázků	12
Seznam tabulek	13
Úvod	14
1 Metodologie	16
1.1 Cíle výzkumu a výzkumné otázky	16
1.2 Sběr dat.....	16
1.2.1 Fáze výzkumu	17
1.3 Dotazníková šetření.....	17
1.4 Rozhovory	18
1.5 Výběr respondentů a informantů.....	18
1.6 Vstup do terénu	19
1.7 Etika výzkumu.....	20
1.8 Metodologické problémy	20
2. Teoretické zakotvení	21
2.1 Antropologie vzdělávání	21
2.2 Antropologie migrace.....	22
2.2.1 Teorie push and pull	22
2.2.2 Koncept relativní deprivace	23
2.3 Základní terminologie z oblasti migrace.....	23
2.4 Transnacionalismus	24
2.5 Integrace	24
2.6 Jazyková příprava.....	25
2.6.1 Žák-cizinec	27
2.7 Proměna procesu zařazování žáka-cizince do systému základních škol.....	27
2.8 Představení ukrajinského vzdělávacího systému základních škol	27
3 Migrace z Ukrajiny	29
3.1 Stručná historická retrospektiva ukrajinské migrace	29
3.2 Nástin vývoje migrace Ukrajinců do okresu Pardubice	30
4 Představení výsledků prvního dotazníkového šetření.....	31
4.1 Základní informace	31
4.2 Stručné shrnutí výsledků	31
5 Výsledky druhého dotazníkového šetření.....	34

5.1	Základní informace	34
5.2	Shrnutí výsledků.....	34
6	Výstupy z rozhovorů.....	37
6.1	Seznam informantů	37
6.2	Rozhovor s ředitelkou ZŠ Štefánikova Pardubice.....	38
6.3	Rozhovor se sociálním antropologem a vysokoškolským pedagogem (a).....	39
6.4	Rozhovor se sociálním antropologem a vysokoškolským pedagogem (b)	41
6.5	Rozhovor se zástupkyní ředitelky komunitního centra Kalyna.....	43
6.6	Rozhovor s ukrajinskou koordinátorkou komunitního centra Kalyna	44
7.	Závěr	47
	Seznam použité literatury a zdrojů.....	49
	Seznam příloh.....	53
	Příloha č.1. Dotazník pro rodiče ukrajinských dětí v českém jazyce.	54
	Příloha č.2 Dotazník pro rodiče ukrajinských dětí v ukrajinském jazyce.	57
	Příloha č.3 Dotazník pro ředitele/ředitelky ZŠ v Pardubicích.....	60

Seznam grafů

Graf č. 1: Graf znázorňuje, jakým způsobem se ukrajinští žáci cítí na českých ZŠ.	32
Graf č. 2: Objasnění téměř nekonfliktní situace na školách – učitelé	35
Graf č. 3: Objasnění téměř nekonfliktní situace na školách – žáci	35

Seznam obrázků

Obrázek č. 1: Porovnání českého vzdělávacího systému s ukrajinským.	28
Obrázek č. 2: Základní přístupy ke vzdělávání dětí.	41

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Podpůrná opatření k zajištění speciálních potřeb žáků.....	26
--	----

Úvod

Žáci – cizinci jsou nedílnou součástí našeho školského systému již mnoho let. Nicméně se domnívám, že pod tíhou současných událostí, se zmnohonásobil tlak tuto, převážně ukrajinskou, integraci uchopit zcela jinak než doposavad. Současnými událostmi myslím především nadále probíhající válečný konflikt mezi Ruskou federací a Ukrajinou republikou. Nutno podotknout, že právě kvůli nepochopitelné agresi ze strany Ruské federace bylo donuceno opustit svou domovinu milióny občanů Ukrajinské republiky. Tito váleční uprchlíci utekli (a utíkají) především do států Evropské unie. Na tuto migrační vlnu reagovala jak Evropská rada, tak také i Valné shromáždění OSN, kteří jednoznačně vyjádřili podporu ukrajinským uprchlíkům (Evropská rada 2023). Jelikož je Česká republika součástí Evropské unie i OSN je zřejmé, že se tato podpora vztahuje a vztahovala i na ní.

Problematika týkající se ukrajinské migrace je velmi košatá a složitá, proto se zaměřím na jednu z mnoha sfér, které tato velká migrační vlna zasáhla, a to především na začleňování ukrajinských dětí do českého veřejného školního systému. Abych byla schopná se vůbec řádně zorientovat v tématu, zúžila jsem svou pozornost na systém veřejných základních škol v Pardubicích. Povinná školní docházka tvoří základní pilíř pro budoucí vzdělávání, ale i start do života každého dítěte. Nejde jen o samotné vzdělání, ale i o určité návyky, socializaci, přijímání odpovědnosti za své konání a nabytí dovedností spojenými se sžíváním se s autoritami. Bez tohoto pilíře, dle mého názoru, nelze navázat na další vzdělávání. A proto se domnívám, že je povinností vyspělých demokratických států včetně ČR, umožnit toto vzdělávání všem dětem bez rozdílu na jejich etnické příslušnosti. Nelze se tvářit, že tyto děti pak školní docházku tzv. doženou. Jsou ve zranitelném věku, kdy je pro ně kontakt se svými vrstevníky více než důležitý. To je jen jeden z mnoha důvodů, proč jsem ráda, že mohla má práce vzniknout pod patronací komunitního uprchlického centra Kalyna, které pomáhá a vytváří bezpečný prostor nejen pro ukrajinské žáky a jejich rodiče, ale i pro ostatní, kteří jejich pomoc skutečně potřebují.

V úvodu se budu věnovat metodologii vztahující se k výzkumné části mého textu, poté se zaměřím na teoretickou část, jenž je tvořena antropologií vzdělávání a migrace, transnacionalismu, integraci ale také i principu rozzařování samotných žáků do základních škol či rozdílnému vzdělávacímu systému Ukrajinské republiky. Neméně důležitou je následující kapitola věnující se migraci z Ukrajiny, kterou následuje první a druhé dotazníkové šetření

neboli první a druhou výzkumnou fází, na kterou navazuje třetí – kvalitativní fáze, kterou představují realizované rozhovory. Na úplném konci zodpovím stanovené výzkumné otázky.

1 Metodologie

V této kapitole více charakterizují a popisují jednotlivé metody, které jsem si zvolila pro výzkumnou část mé závěrečné práce.

1.1 Cíle výzkumu a výzkumné otázky

Následující podkapitola představí samotný výzkumný problém, vymezí výzkumné otázky a cíle bakalářské práce.

Cíle výzkumu

Cílem BP je zmapovat a definovat, jakou roli sehrávají, v integraci ukrajinských žáků do majoritní české společnosti, základní školy v Pardubicích. Výzkum by měl také pomocí získaných dat zanalyzovat proces začleňování ukrajinských žáků a poukázat na případné bariéry, výzvy a potenciály, které tuto integraci ovlivňují. V neposlední řadě by měl nastínit, jaké sociální služby ukrajínští migranti využívají a zdali je jejich nabídka dostačující.

Výzkumné otázky

1. Jak zúčastnění aktéři interpretují integraci ukrajinských žáků do českého veřejného školního systému?
2. Jaké faktory ovlivňují začlenění ukrajinských žáků z pohledu ředitelů ZŠ?
3. Je diverzita již nabízených sociálních služeb dostačující?

1.2 Sběr dat

Při výběru výzkumné strategie jsem záměrně zkombinovala kvalitativní i kvantitativní metody, neboť se domnívám, že právě jejich seskupení mi umožnilo vytvořit na danou problematiku širší úhel pohledu. Jedná se tedy o smíšený výzkum, který „je postaven na ideji, že kvantitativní a kvalitativní výzkumná strategie jsou k sobě komplementární a vzájemně se mohou doplňovat. V rámci jedné studie se tak používají společně obě strategie s cílem využít specifické charakteristiky obou přístupů pro kvalitnější poznávání sociální reality“ (Špaček 2019: 32). Pokud o něčem sociální vědci vedou vášnivé diskuse, je to nepochybně o počtu samotných respondentů, kteří se dotazníkového šetření účastní a jestli je jejich počet dostačující, vysoký a reprezentativní vzorek pro zobecnění a aplikování některých výsledků do praxe či akademické teorie. V průběhu svého studia jsem se nechala inspirovat mnohými antropology. Dle mého názoru onu diskusi perfektně vystihl Jakub Grygar, který v knize *Děvušky a cigarety* říká, že antropologové navazující na interpretativní přístup, pohlíží na

mikrokontext jako na sféru zájmů, ve které se prolínají a promítají dílčí makrokontexty (Grygar 2016: 28).

1.2.1 Fáze výzkumu

Pro větší přehled si dovolím níže nastínit a rozčlenit jednotlivé fáze mého výzkumu.

- I. První fází představovalo první dotazníkové šetření určené rodičům ukrajinských žáků.
- II. Druhá fáze neboli druhé dotazníkové šetření bylo cíleno na ředitele ZŠ v Pardubicích.
- III. Třetí fází označuji rozhovory neboli kvalitativní část výzkumu.

1.3 Dotazníková šetření

Celkem jsem realizovala dvě dotazníková šetření s různými cílovými skupinami. Pro větší přehlednost mají odlišná označení. První dotazníkové šetření bylo zaměřeno na rodiče ukrajinských žáků, kterým byl dotazník poskytnut jak v českém, tak i v ukrajinském jazyce¹, aby případně nevznikl problém s jazykovou bariérou (v této souvislosti jsem využila pomoc profesionální překladatelky, která pracuje pro neziskovou organizaci Kalyna). Dotazník byl přístupný v tištěné i v online verzi. Tato kvalitativní část byla využita v mém výzkumu jako primární zdroj informací. Dotazník byl distribuován i do Základní školy² Klas, která je bilingvní ZŠ a MŠ a která již od minulého roku přijala velké množství ukrajinských žáků. Díky datům z prvního dotazníkového šetření jsem si posléze připravila otázky pro, další, v pořadí druhé dotazníkové šetření, které bylo určeno ředitelům a ředitelkám³ ZŠ v Pardubicích. Ředitelům byl dotazník distribuován a představen na poradě, která byla uskutečněna dne 13.12.2023 na radnici Magistrátu města Pardubice. Lze se zcela jistě konstatovat, že se tímto vstřícným krokem ze strany Mgr. Ivany Liedermanové, vedoucí odboru školství, kultury a sportu Magistrátu města Pardubice, stal Magistrát města zprostředkovatelem vstupu do terénu, týkající se vedoucích pracovníků ZŠ v Pardubicích. Pro účastníky porady ředitelů ZŠ jsem měla připravenou prezentaci i pár již vyhodnocených otázek z první fáze výzkumu. Někteří vyplnili dotazník hned na místě a ostatní jej pak vyplnili v online podobě. Dotazník obsahoval celkem 13 otázek a celé jeho znění je součástí příloh této bakalářské práce.

¹ Obě verze dotazníku jsou součástí příloh.

² V textu bude dále používána zkratka ZŠ.

³ Dále budu používat souhrnné označení ředitelé.

1.4 Rozhovory

Prostřednictvím druhého dotazníkového šetření jsem se rovněž snažila oslovit informanty, z řad ředitelů škol, kteří by byli ochotni mi věnovat čas, pro poskytnutí rozhovoru (opět v online i off-line podobě). Interview bylo uskutečněno i s akademickými odborníky, kteří se profesně tomuto tématu dennodenně věnují. Dalšími informantkami byly sociální pracovnice, zástupkyně ředitelky Kalyny a ukrajinská koordinátorka a tlumočnice. Pro účely výše zmíněných rozhovorů jsem si tedy připravila několik otázek a okruhů, jelikož jsem chtěla, aby se jednalo o polostrukturované, formální i neformální rozhovory. Interviewy byly zaznamenávány na diktafon a následně přepsány.

1.5 Výběr respondentů a informantů

Participantů pro první dotazníkové šetření byli vybráni metodou tzv. účelového výběru (Silverman 2005: 116). Samotný výběr respondentů podléhal několika aspektům. Všichni účastníci prvního dotazníkového šetření jsou ukrajinští spoluobčané či migranti, kteří žijí v České republice pod tzv. dočasnou či přechodnou ochranou nebo splňují podmínky pro udělení trvalého pobytu. Dále pak pro mě bylo důležité, zdali mají alespoň jedno dítě, které navštěvuje/navštěvovalo jakoukoli veřejnou základní školu v Pardubicích. Pro zachování diverzifikace byli do výzkumu zařazeni muži a ženy různého věku i různého stupně dosaženého vzdělání.

Selekce respondentů a informantů pro druhé dotazníkové šetření a následné polostrukturované rozhovory, které již spadají do třetí fáze mého výzkumu se odlišovala, neboť ve druhé fázi výzkumu pro mě bylo kruciólní, aby se jednalo o vedoucí pracovníky či ředitele škol. Informanti pro rozhovory, jež jsou součástí třetí fáze výzkumu, jsem zase volila dle jejich odbornosti nebo dle jejich zaměstnání, abych docílila jiného úhlu pohledu na samotnou problematiku integrace cizineckých (ukrajinských) dětí do českého systému škol, ale i české společnosti.

1.6 Vstup do terénu

V této kapitole představím Kalynu, což je komunitní, uprchlické centrum, které vzniklo v Pardubicích v roce 2022. Hlavním cílem tohoto zapsaného spolku je „přispět k tomu, aby se lidé prchající před válkou, mohli postavit na vlastní nohy a našli zde své místo“ (Kalyna 2022). Velmi důležitou činností je také podpora vzájemného nekonfliktního soužití a dialogu mezi majoritou a cizinci.

Centrum pro mě představovalo přímo ideální vstup do terénu, neboť právě Kalyna se stará nejen o děti ukrajinských uprchlíků a jejich příbuzné. V kontaktu jsem byla především s paní Mgr. Ivonou Baklíkovou, která mi ze své pracovní pozice zástupkyně ředitelky tohoto centra pomáhala se zorientovat v problematice integrace cizinců do české majoritní společnosti. V průběhu mého výzkumu mi centrum několikrát pomohlo se vstupem do terénu a také jsem měla možnost průběžných konzultací s paní Baklíkovou. Shodli jsme se, že by bylo velice zajímavé a přínosné spojit mé výzkumné šetření právě se ZŠ v Pardubicích a sociálními službami, které nabízejí neziskové organizace působící v již uvedeném krajském městě. Výstupy z dotazníkových šetření a rozhovory budou rovněž využitelné pro samotnou organizaci, potažmo pro více organizací poskytující sociální služby, neboť právě i na tuto část jsem se ve svém výzkumu zaměřila.

1.7 Etika výzkumu

Tato subkapitola je dle mého názoru jedna z nejdůležitějších, neboť sociální vědci pracují apriori s lidmi a interpretují či využívají právě jejich osobní informace, a proto si účastníci výzkumu zaslouží maximální ochranu. „[...] Antropologie vnímá jako obzvláště rizikové intervence do sociálních vztahů a struktur ve zkoumaném terénu atd. Vždy je nicméně klíčové zajistit etiku tématu jako takového, tedy velmi důkladně zvážit, zda je etické téma i cíle výzkumného záměru (Zandlová, Šťovíčková Jantulová 2019: 62). Z nejen výše zmíněných důvodů byli všichni participanti obou dotazníkových šetření anonymizováni. V dotaznících bylo přesně konstatováno, za jakým účelem jsou data shromažďována a jak s nimi bude nadále zacházeno. Ve třetí fázi výzkumu, který se opíral o polostrukturované rozhovory byl informantům předložen písemný informovaný souhlas, anebo jsem využila ústní informovaný souhlas, který byl nahrán na diktafon. I těmto informantům bylo dopředu nastíněno, za jakým účelem a jak budou jejich odpovědi zpracovány a uchovány.

1.8 Metodologické problémy

Hned na počátku výzkumu jsem narážela na problémy spojené s jazykovou bariérou. I přes to, že jsem měla k dispozici tlumočnici, která se profesně věnuje překládání do ukrajinského jazyka, nastal hned na počátku šetření veliký problém. Jednalo se o vcelku složitý překlad, pochopení a uchopení systému základních škol v Ukrajinské republice a v České republice. Ač by se mohlo zdát, že se jedná o překladatelskou banalitu, opak je pravdou, neboť vzdělávací systémy těchto dvou výše zmíněných republik se velmi liší, a proto nám překlad i samotná tvorba ukrajinské verze dotazníku činila veliké potíže⁴. Následující, již spíše časově náročnou záležitostí pro mě bylo vyhodnocování dotazníků z prvního dotazníkového šetření v ukrajinštině.

Překážka, která vyvstala až v průběhu prvního dotazníkového šetření byl nedostatek respondentů – mužů, což je mimo jiné zcela jistě také zapříčiněno tím, že na území ČR pobývá právě mnohonásobně více ukrajinských žen než mužů. Ačkoli jsem se snažila dotazník rozšířit mezi co možná největší počet osob, ženy – respondentky zcela dominovaly. Naštěstí se mi nakonec podařilo shromáždit data i od ukrajinských mužů, přestože v poměru s ženami se jedná o velmi malý počet⁵.

⁴ Podrobněji se rozdílům ve vzdělávacích systémech ČR a Ukrajinské republiky věnuje kapitola 2.7.

⁵ Více informací, nejen o finálních počtech respondentů, bude zmíněno v kapitole Představení výsledků prvního dotazníkového šetření.

2. Teoretické zakotvení

Jelikož se ve své bakalářské práci zabírám několika oblastmi, které se nacházejí již na pomyslné hranici odborné literatury, dovoluji si nyní charakterizovat několik základních pojmů, které se prolínají v celé práci a jsou nezbytné pro samotné porozumění kontextu textu.

2.1 Antropologie vzdělávání

Jedná se o subdisciplínu sociální antropologie, která se „specializuje na vzdělávání, socializaci, vzdělávací instituce a jejich sociokulturní kontext. Mezi její oblíbená témata patří například reprodukce sociálních nerovností, ideologie vzdělávání, interkulturní vzdělávání a soužití, studium školního prostředí, proměny a reformy vzdělávání, sociální a internetnické vztahy, otázka osvojování kultury, sociální inkluze apod.“ (Vorlíček 2019: 32). Co se týká již samotné metodologie výzkumu v oblasti vzdělávání, musím zmínit dva významné antropology Bradleyho Levinsona a Micu Pollockovou, kteří dle Radka Vorlíčka přicházejí s pěti diskusemi, které jsou stěžejními pro „terénní výzkum v oblasti vzdělávání“ (Vorlíček 2019: 37). Autor Radek Vorlíček říká, že první z nich vnímá vzdělávání jako něco, co velmi přesahuje školní výuku (Levinson, Pollock 2011: 6 in Vorlíček 2019: 38). Druhá z nich zase hovoří o velmi problematickém nahlížení na jednotlivé skupiny a že nelze veškerá naše tvrzení brát jako oprávněná a také stanovuje, kdy mohou být dokonce stereotypizující a bagatelizující (Vorlíček 2019: 38). V pořadí již třetí diskuse se věnuje aspektům jinakosti (Vorlíček 2019: 38). Duálnímu vztahu se věnuje čtvrtá diskuse, která říká, že někteří mohou vidět vzdělávání jako „proces rozvíjející“ naopak ti druzí jej vidí, „jako nástroj ovládnutí státem nebo kapitalistickým systémem, nástroj indoktrinace a nadvlády“ (Levinson, Pollock 2011: 6 in Vorlíček 2019: 38). Poslední diskuse pak přichází s polemikou, jestli se máme stát vědcem či advokátem, kteří budou usilovat o zdokonalení dětských životů (Levinson, Pollock 2011: 6 in Vorlíček 2019: 38). Jak tedy uvádí publikace *Jak se daří inkluzi u nás a na Slovensku?: pohled do konkrétních škol* výše uvedené diskuse lze samozřejmě doplnit dalšími diskusemi, ba dokonce samotný autor je ve své knize i o další diskuse rozšiřuje, nicméně osobně se domnívám, že pro základní přehled specifického výzkumu v oblasti vzdělávání je těchto pět, výše zmíněných, diskusí dostačujících. Dalšími českými antropology věnující se antropologii vzdělávání je například Markéta Levínská či David Doubek.

2.2 Antropologie migrace

Antropologie migrace je multidisciplinární obor, který zkoumá různé aspekty lidské migrace a reemigrace. „Migrace mění etnickou skladbu obyvatelstva, chování jednotlivců a skupin, jejich hodnoty a ideje, jež se promítají do architektury, urbanismu a charakteru měst, do lokálních ekonomických aktivit i mezinárodních vazeb“ (Uherek 2008: 5). Je důležité zmínit fakt, že „průběh migrace a následnou adaptaci na nové podmínky podstatně ovlivňuje dosavadní sociální zkušenost migranta a jeho kulturu“ (Uherek 2008: 5). Jak se dále v publikaci *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy* uvádí, je více než krucióální poznat kulturu migranta, neboť jestliže ji poznáme, můžeme více předvídat, jakým způsobem bude migrant jednat a jak se v určitých chvílích zachová (Uherek 2008: 6). Pro větší pochopení tohoto multidisciplinárního oboru níže charakterizují dva teoretické koncepty.

2.2.1 Teorie push and pull

Teoretiků, věnujících se tomuto podoboru, najdeme hned několikero. Já bych však ráda zmínila teoretickou práci, které se věnoval Everett Lee. Jedná se o teorii push – pull, jenž je tvořena kombinacemi faktorů push (vypuzující) a pull (táhnoucí). Faktory reflektují rozhodovací proces o migraci (Lee 1966 in Jackson 1966: 50-51). Stručněji řečeno, nejčastěji do kategorie push faktorů řadíme důvody ekonomické (jakými jsou například nízké mzdy, nedostatek pracovních příležitostí, ekonomická nestabilita či nízká úroveň samotné státní ekonomiky), sociální (diskriminace, politická nestabilita, náboženská nesvoboda apod.) a v neposlední řadě také enviromentální (nedostatek pitné vody, veliká četnost přírodních katastrof atd.). Na druhé straně ovšem máme faktory pull, mezi které především řadíme vyšší nebo vysokou životní úroveň destinace (zdravotní péče, úroveň vzdělání atd.), politickou a ekonomickou stabilitu a prosperitu. Tato teorie zdůrazňuje vzájemné působení negativních dopadů aspektů původu tlačením a pozitivních aspektů dané destinace čili táhnoucí faktorů (Vacek 2023: 19-20).

Lee ve své knize *A Theory of Migration* rozčleňuje faktory ovlivňující migraci do čtyř skupin:

1. faktory spojené s oblastí původu,
2. faktory spojené s cílovou oblastí,
3. vedlejší překážky,
4. osobní faktory.

Ovšem je nutné zmínit, že důvody jednotlivých migrantů budou vždy individuální záležitostí a nelze je tedy všechny sumarizovat (Lee 1966 in Jackson 1966: 50-51 in Kněžáčková 2015: 18).

2.2.2 Koncept relativní deprivace

Myšlenka relativní deprivace pracuje s tím, že migrant počítá s migrací jako s dočasným způsobem řešení některých problémů. „Příčinou migrace nemusí být, že jsou zdrojové země chudé a cílové jsou bohaté, ale že daný konkrétní migrant je ve zdrojové zemi v málo prestižním postavení“ (Uherek, Korecká, Pojarová 2008: 76). Uherek dále uvádí, že tímto konceptem se zabývali Oded Stark a J. Edward Tylor, kteří rozvíjejí pojem referenční skupina. Pojem „označuje skupinu osob s nimiž migrant porovnává svoji pozici ve společnosti“ (Star-Tylor 1991 in Uherek, Korecká, Pojarová 2008: 77). Výše zmíněná teoretická práce nahlíží i na postavení rodiny migranta z pohledu relativní deprivace, kdy zohledňuje, jakým způsobem ze mění postavení, v rámci dané společnosti, celé rodiny.

2.3 Základní terminologie z oblasti migrace

Ve své bakalářské práci pracuji s několika specifickými pojmy z oblasti migrace, proto je níže charakterizuji.

- Dočasná ochrana je „ochranný institut výjimečné povahy existující vedle mezinárodní ochrany. Smyslem je rychle a účinně reagovat na hromadné přílivy vysídlených osob ze třetích zemí, které se nemohou vrátit do země svého původu [...]“ (MVČR 2024).
- „přechodný pobyt je určen pro cizince, kteří jsou občany některého ze států EU nebo pro státní příslušníky třetích zemí, kteří jsou rodinnými příslušníky občanů EU, a plánují pobývat na území ČR přechodně déle než 3 měsíce“ (MVČR 2024).
- trvalý pobyt je dle MVČR jedním ze druhů pobytů cizinců na území ČR a upravuje ho zákon č. 326/1999 (MVČR 2024). „Nejčastěji je udělován po splnění podmínky nepřetržitého pobytu na území ČR; dále může být udělen bez podmínky předchozího nepřetržitého pobytu na území ČR či po řízení o azylu“ (MVČR 2024).

2.4 Transnacionalismus

Pojem vznikl v 80. letech 20. století, kdy se sociální vědci začali více zajímat o téma globalizace (Henig 2007: 94). Jedním z důvodů, proč tento pojem vysvětlují je to, že „transnacionální výzkum je od svých počátků spjatý se studiem migrace“ (Henig 2007: 95).

Termín samotný pak „označuje sociální formace, které překračují teritoriální, kulturní a náboženské hranice“ (Henig 2007: 100). Pokud bychom se zaměřili na obsah transnacionální antropologie, zjistíme, že ta především zkoumá vazby migranta na svou zemi původu a snaží se objasnit, jaké vazby jsou pro něj apriori stěžejními v každodenním životě (Henig 2007: 96).

Transnacionální vazby migranta jsou důležité z několika důvodů. Jak například uvádí Jirka a Leontiyeva „[...] transnacionální vazby pomáhají procesu začlenění, protože zájem o prosperitu původního prostředí může zlepšit občanskou participaci v zemi imigrace“ (Mazzucato 2008: 199-216 in Jirka, Leontiyeva 2022: 33).

2.5 Integrace

Pojem integrace, v některých odborných publikacích jsou užívány také pojmy soudržnost, inkluze či začleňování, bývá opravdu hojně používán především ve společenských vědách. Má práce v podstatě na tomto pojmu doslova stojí, a proto si ho dovoluji více přiblížit. „Integrace je komplexním procesem vzájemného přizpůsobování se příslušných aktérů z řad nově příchozích a přijímající společnosti, jehož výsledkem jsou nedestruktivní interakce založené na získaných znalostech, zkušenostech a kompetencích vztahujících se k danému sociokulturnímu prostředí“ (Křížek 2020). Již zmíněný autor dále uvádí, že v integračním procesu se prolínají čtyři základní dimenze, jimiž jsou: identifikace, interakce, umístění a kulturace. Pro lepší pochopení zkráceně popíši i tyto rozměry, které vycházejí z dokumentu *Definice integrace*, jehož autorem je Daniel Křížek.

- Identifikace je pojem označující proces, při kterém se aktér – jedinec vnímá jako součást celku – společnosti.
- Interakce je sociální akcí, pro kterou je typická vzájemná orientace aktérů a vytváření vztahů a sítí.
- Umístění souhrnně označuje stav, ve kterém se jedinci podařilo získat práva týkající se určitých pozic a také schopnost navázat související sociální vztahy, čímž jedinec nabývá sociálním, kulturním a ekonomickým kapitálem.

„Kulturace je přenos a získávání znalostí, kulturních standardů a kompetencí jednotlivcem, které jsou nezbytné pro nedestruktivní interakce ve společnosti“ (Esser 2000 in Křížek 2020).

2.6 Jazyková příprava

V současné době vzniklo hned několik metodických příruček, které mají pomoci pochopit a shrnout postup při doučování českého jazyka cizinců, kteří se jazyk začínají učit anebo potřebují rozvinout své jazykové kompetence a zvýšit tak jejich úspěšnost v integraci do české majoritní společnosti. V této práci se zaměřuji na potřeby žáků, kteří osvojení českého jazyka nutně potřebují, aby byli schopni splnit základní povinnou školní docházku, začlenit se do společnosti a aby nedošlo k úplnému sociálnímu vyloučení⁶. Na začátku školního roku 2021 vstoupil v platnost nový systém intenzivní jazykové přípravy pro nově příchozí žáky. „Přípravou jsou pověřeny školy v každém kraji, které vzdělávají pět a více procent žáků s jinou státní příslušností než českou. Výuka češtiny pro cizince [...] probíhá v těchto školách v rozsahu 100–200 hodin ročně, a to přednostně v dopoledních hodinách. [...] Pokud není možné, aby žák navštěvoval pověřenou školu, je nutné zajistit výuku češtiny jako druhého jazyka v rámci kmenové školy, a to v co nejvyšším možném rozsahu“ (Kourzki 2022: 4). MŠMT však rozpracovalo a zavedlo i další podpůrná opatření, která mají dětem – cizincům pomoci zvládnout nejen český jazyk, ale i lépe se začlenit do českého sociokulturního prostředí. Celkem existují tři stupně podpůrných opatření, které jsem, pro lepší přehlednost, sloučila do jedné tabulky.

⁶ Opisem tohoto slova může být také i tzv. „uzavírání [...], jímž se skupina snaží udržet svou výlučnou, exkluzivní kontrolu nad vzácnými zdroji tím, že k nim omezuje přístup, a exkluze sociální je pouze specif. mechanismem oddělení „vlastních“ (insiders), tj. těch, kteří mají k vzácným zdrojům přístup, od „cizích“ (outsiders), kteří k nim přístup nemají (Petrušek 2017).

Podpůrná opatření	1.stupeň	2. stupeň	3.stupeň
hodinová dotace výuky českého jazyka/hod. navíc	0	3 hod. týdně/ max. 120 hod. měsíčně	3 hod. týdně/ max. 200 hod. měsíčně
úprava hodnocení	ne	ano	ano
přizpůsobení organizace a metod výuky	ano	ano	ano
úprava obsahu vzdělávání	ano	ano	ano
speciální pomůcky a učebnice	ne	ano	ano
předmět speciálně pedagogické péče	ne	ano (1 hod.)	ano (2 hod.)
asistent pedagoga/sdílený asistent pedagoga	ne	ne	ano
podpora dalším pedagogickým pracovníkem na 0,5 úvazku	ne	ne	ano
podpora školním psychologem a škol. speciálním pedagogem na 0,5 úvazku	ne	ne	ano

Tabulka č. 1: Podpůrná opatření k zajištění speciálních potřeb žáků.

Zdroj: MŠMT (2022: 10-12).

Tabulka velmi stručně shrnuje základní kostru podpůrných opatření, která jsem charakterizovala v kapitole 2.6. Co bych ještě ráda zmínila je apel ze strany MŠMT k motivaci českých spolužáků ke komunikaci se žáky – cizinci, popřípadě adaptačních koordinátorů. V metodické příručce, která plně koresponduje s tabulkou, jsou dále kladeny důrazy na přizpůsobení prostředí výuky a skupinové práce (MŠMT 2022: 14).

2.6.1 Žák – cizinec

Tento pojem je legislativně ukotven v § 20 školského zákona, který říká, že „žák-cizinec je žákem s jinou státní příslušností než českou, který plní povinnou školní docházku na území České republiky“ (MŠMT 2022 a: 4). Nicméně ráda bych zde uvedla novější termín, který se v praxi více používá – děti s OMJ (zkratka znamená – děti a žáci s odlišným mateřským jazykem) neboli vícejazyčné děti. „Termín žáci s OMJ je tedy jakýmsi mezistupněm poukazujícím na odlišnost mateřského jazyka od vyučovacího, avšak bez progresivního přístupu k vícejazyčnosti“ (Titěrová 2023).

2.7 Proměna procesu zařazování žáka-cizince do systému základních škol

Ačkoliv je, dle mého názoru, samotné rozzařování jedním ze základních předpokladů úspěšné integrace ukrajinských (cizineckých) žáků, neexistuje systematický postup, podle kterého by se řídily všechny základní školy v České republice. Primárními aspekty, podle kterého jsou děti zařazování do ročníků jsou: úroveň znalosti českého jazyka a dosažený věk žáka (Bačáková 2011: 26). Tak to alespoň bylo popisováno v roce 2011. Záměrně jsem tuto stat' z roku 2011 využila abych jí tzv. komparativní metodou srovnala s nově vytvořenou metodickou příručkou z roku 2022, která více reflektuje práci s dětmi-cizinci. Nově totiž došlo ke konceptualizaci postupu při rozřazování dětí do systému základních škol. Ředitel potažmo školské zařízení nejprve u žáka zjistí úroveň jeho dosaženého vzdělávání a posoudí jeho vzdělávací potřeby s přihlédnutím k jeho věku (MŠMT 2022 a: 5). Zatím by se mohlo zdát, že jsme se za posledních jedenáct let nikam neposunuli, ovšem opak je pravou, neboť, jak uvádí MŠMT nyní „je možné na některé předměty žáka zařadit do skupiny žáků z jiného ročníku“ (MŠMT 2022 a: 5). A dokonce je poté i v této příručce jasně doporučeno, že by žák – cizinec neměl být zařazen o více než jeden ročník níže, než kam spadá věkem.

2.8 Představení ukrajinského vzdělávacího systému základních škol

Hned v úvodu je důležité zmínit, že ukrajinský vzdělávací systém procházel a možná i nyní prochází velikou systematickou změnou. Přesněji řečeno, jak uvádí Edu od roku 2018 byla zahájena nová školská reforma pod názvem Nová ukrajinská škola, jenž zahrnuje změnu z jedenáctileté povinné školní docházky na dvanáctiletou (Edu 2022). Výuka probíhá v ukrajinštině a cizí jazyk se žáci začínají „učit v průměru od 3. ročníku“ (NPI 2023). Jak se můžeme v metodickém materiálu, *Základní informace pro srovnání českého a ukrajinského vzdělávacího systému*, dočíst školní rok se stejně jako v České republice dělí na pololetí trvající od 1.9. do 31.5. (Edu 2022). Na rozdíl od žáků v českém vzdělávacím systému však ukrajinské

děti v červnu skládají závěrečné a postupové zkoušky (Edu 2022). Povinná školní docházka se týká dětí, „které k 1. září dovrší 6 let věku a nemají podle výsledků lékařských a psychologických vyšetření žádné kontraindikace ke studiu“ (Edu 2022). Ukrajinský vzdělávací systém dle portálu *Edu* za 1. stupeň základního školy považuje Початкова загальна освіта (Počatkova zahaľna osvita) tedy 1. – 4. ročníku (Edu 2022). Další úroveň ZŠ v České republice označujeme jako druhý stupeň (5. – 9. ročník). Na Ukrajině se tato fáze vzdělávání nazývá základní všeobecné střední vzdělávání Базова загальна середня освіта (Bazova zahaľna serednja osvita), které je již součástí středního vzdělávání (Edu 2022). Další odlišností je také to, že „žáci složí zkoušku a obdrží vysvědčení o základním středním všeobecném vzdělání Державна підсумкова атестація (Deržavna pidsumkova atestacija) s dodatkem o dosažených výsledcích ve vzdělávání“ (Edu 2022). Pro větší přehlednost se v této kapitole na konci nachází obrázek, který výše uvedený text, se všemi důležitými náležitostmi, shrne.

Porovnání českého vzdělávacího systému s ukrajinským

VĚK ŽÁKA	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	
Česká Republika 	Základní vzdělávání									Střední vzdělávání Obory vzdělání s maturitní zkouškou				Vysokoškolské vzdělávání					
										Střední vzdělávání Obory vzdělání se závěrečnou zkouškou a výučním listem				Vyšší odborné vzdělávání					
Ukrajina 	Základní všeobecné vzdělávání Початкова загальна освіта Počatkova zahaľna osvita				Základní všeobecné střední vzdělávání Базова загальна середня освіта Bazova zahaľna serednja osvita					Vysokoškolské vzdělávání									
										Předvysokoškolské odborné vzdělávání Фахова передвища освіта Fachova peredyšša osvita									
										Úplné střední vzdělávání Повна загальна середня освіта – Почма зahaľна serednja osvita									
										Odborné vzdělávání Професійна освіта Profesijna osvita									

Obrázek č. 1: Porovnání českého vzdělávacího systému s ukrajinským.

Zdroj: Národní pedagogický institut České republiky 2023.

3 Migrace z Ukrajiny

V kapitole stručně představuji vývoj ukrajinské migrace, především z historického, retrospektivního hlediska a posléze se více zaměřím na vývoj migrace týkající se okresu Pardubice.

3.1 Stručná historická retrospektiva ukrajinské migrace

Důvodů, které ovlivňují a ovlivňovaly vcelku vysoký počet ukrajinských migrantů v ČR (dříve v ČSR, ČSSR) je a bylo hned několikero. Jedním z hlavních historických milníků je označován rok 1877, „kdy skupina ukrajinských vesničanů z bývalé Podkarpatské Rusi přijela pracovat do dolů ve východní Pensylvánii“ (Lanovyk 1999: 216 in Uherek, Korecká, Pojarová 2008: 121). Tito pracovníci jsou důležití především pro svou iniciativu – připojit Podkarpatskou Rus k Československu. Proces autonomního přičlenění Podkarpatské Rusi k ČSR urychlilo nastolení komunistického režimu – Maďarské republiky rad v jejímž čele stál Béla Kun, proti kterému se vznesla vlna odporu a ústavní činitelé začali jednat s ČSR. Z historie víme, že se toto připojení uskutečnilo v roce 1919⁸. Následné „meziválečné období vytvořilo systém vnitřní migrace mezi tehdejší Podkarpatskou Rusí se zbytkem území Československa [...]“ (Lanovyk 1999: 216 in Uherek, Korecká, Pojarová 2008: 127). Dalším historickým milníkem je obsazení Podkarpatské Rusi Maďarskem dne 14.03.1939 (Folprecht 2019). Po skončení 2. světové války připadla Podkarpatská Rus Sovětskému svazu. Oficiálně bylo území bývalé Podkarpatské Rusi začleněno jako Zakarpatská oblast Ukrajiny (Lanovyk 1999: 216 in Uherek, Korecká, Pojarová 2008: 129). V této souvislosti bych se krátce zmínila o národnostní politice SSSR, která přímo souvisí s heterogenním složením obyvatelstva nejen dnešní Ukrajiny ale zároveň i s mezinárodní a vnitrostátní migrací. „Hlavního ideového cíle, tedy ustanovit nový sovětský lid – národ, však plně dosaženo nebylo. Přestože cílená národnostní politika měla být jedním z nástrojů snižování vnitřního sociálního napětí v sovětské společnosti, ukázalo se, že právě nevyřešené (nebo neadekvátně řešené) národnostní otázky byly jedním z destabilizačních faktorů, které provázely i zánik tohoto státu. Významný sociální antropolog Ernest Gellner ve své slavné analýze nacionalismu konstatuje, že marxismus, který s nacionalismem vědomě a cíleně bojoval, tento souboj ideologií prohrál a dokladem této porážky je právě i rozpad Sovětského svazu a následný vznik nových postsovětských („národních“) republik“ (Gellner 2003 in Retka 2020: 221).

⁸ K připojení došlo na základě ratifikace smlouvy mezi ČSR a vítěznými mocnostmi ze dne 10.09.1919 v Saint Germain – en – Laye.

Ukrajinská republika vyhlásila svou nezávislost 24.08.1991 (Uherek, Korecká, Pojarová 2008: 130). Právě v devadesátých letech došlo ze strany ČSR k opětovnému zájmu o Zakarpatskou Ukrajinu, „[...] v oblasti cestovního ruchu, podnikatelských aktivit, humanitární pomoci i zájem o její dění a kulturu“ (Uherek, Korecká, Pojarová 2008: 130).

3.2 Nástin vývoje migrace Ukrajinců do okresu Pardubice

Je zcela jasně patrné, že se počet cizinců, kteří jsou evidováni s přechodným či trvalým pobytem anebo žijí v ČR pod tzv. dočasnou ochranou, zvyšuje. Jedním z největších nárůstů byl počet ukrajinských migrantů, kteří hledají a hledali bezpečné útočiště, nejen v Pardubickém kraji, po vypuknutí válečného konfliktu na Ukrajině. Dle informativního přehledu, které zveřejnilo MVČR se nyní v okrese Pardubice nachází 8592⁹ osob s uděleným pobytoým oprávněním v souvislosti s již zmíněným konfliktem (MVČR 2023). MVČR však také na svém webu upozorňuje, „že se nejedná pouze o osoby se státní příslušností Ukrajiny“ (MVČR 2023). Zároveň je tam také jasně stanovené že se jedná o osoby, jimž byla poskytnuta tzv. dočasná ochrana právě kvůli již zmiňovanému válečnému konfliktu. Zaměřila jsem se na počet osob, které spadají pod okres Pardubice, neboť právě toto územní vymezení koresponduje i se základními školami, na které se zaměřuje můj výzkum. Pro úplné doplnění ještě uvedu komparaci počtu osob před vypuknutím války (tj. před 24. 02. 2022), kterým bylo uděleno buď povolení k trvalému pobytu nebo povolení k přechodnému pobytu. Ke 31. 12. 2021 bylo v okrese Pardubice evidováno 4490 ukrajinských občanů (MVČR 2021).

⁹ Data jsou dle MVČR platná k půlnoci ze 14. na 15.1.2024.

4 Představení výsledků prvního dotazníkového šetření

V následující kapitole shrnuji všechny důležité informace a výsledky, které jsem vyhodnotila z tzv. prvního dotazníkového šetření.

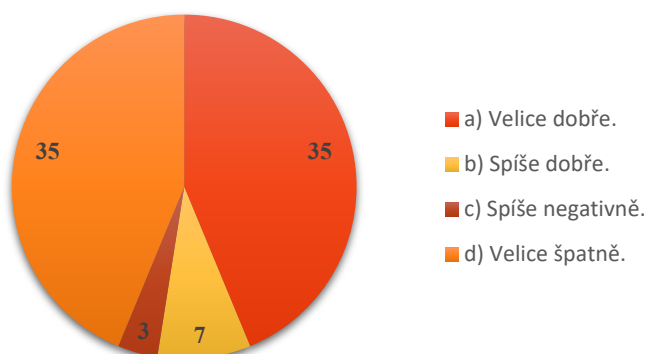
4.1 Základní informace

Celkem se prvního dotazníkového průzkumu zúčastnilo 80 respondentů, přesněji řečeno 74 žen a 6 mužů. Všichni respondenti zvolili výběr ukrajinské verze dotazníku. Drtivá většina z nich také zvolila volbu vyplnit dotazník online. Šetření probíhalo od začátku října do poloviny prosince roku 2023. Dotazník obsahoval otázky otevřené, polouzavřené a otázky s možným výběrem z vícero odpovědí. Zaměřila jsem se na základní demografické údaje (věk a nejvyšší stupeň dosaženého vzdělání, počet dětí), dále jsem se ptala, jak dlouho respondenti žijí na území České republiky, jak velké obtíže jim činilo umístit své dítě/ děti do ZŠ v Pardubicích, jestli se setkali s nějakými diskriminačními či rasistickými projevy, jakým způsobem hodnotí adaptaci svého dítěte/ svých dětí v novém, nejen, školním prostředí. Závěrečná část šetření pak byla věnována neziskovým organizacím v Pardubicích a jejich nabízeným službám (celý dotazník je součástí příloh).

4.2 Stručné shrnutí výsledků

Po vyhodnocení výsledků je zřejmé, že se výzkumu nejvíce zúčastnili ukrajinští rodiče, kteří na území ČR žijí méně než dva roky (92,5 % z celkového počtu respondentů). Nadpoloviční většina pak také uvedla, že mají v ČR uznané Vyšší odborné/Vysokoškolské vzdělání a za dobu svého pobytu umístilo minimálně jedno dítě do ZŠ v Pardubicích. Zajímavým ukazatelem je pak také to, že většina méně šťastných rodičů, kterým se nedařilo zajistit svému dítěti místo na ZŠ, využila službu soukromé ZŠ Klas (jedná se o 26 respondentů z 80) a zapsala svého potomka právě na tuto ZŠ. Na předešlou otázku navazuje i další dílčí aspekt, kdy jedna třetina ze všech dotazovaných uvádí nalézání volného místa ke studiu jako velmi obtížné. Na druhé straně pak ale opravdu téměř všichni uvedli, že jim nečinilo žádné problémy nalézat informace o školách a polovina škol je pro rodiče přeložila i do ukrajinštiny. Pozitivním ukazatelem o současné situaci na ZŠ jsou pak výsledky týkající se rasově motivovaných odmítnutí (jak ze strany pedagogů, tak také i ze strany rodičů ostatních žáků), kdy z 80 respondentů pouze 3 odpověděli, že tuto formu odmítnutí zažili, avšak pouze v ojedinělých případech. Nejvíce rozdílných odpovědí jsem zaznamenala u následující otázky, která bude znázorněna v grafu níže.

15. Jak se cítí/cítilo Vaše dítě/ Vaše děti ve škole (potažmo ve třídě), ve které studuje/studovalo/studovaly?

Graf č. 1: Graf znázorňuje, jakým způsobem se ukrajinští žáci cítí na českých ZŠ.

Zdroj: Autorka

Nabízí se, že právě to, jak se děti ve třídním kolektivu je nejvíce rozdílné na jednotlivých školách. Rodiče ukrajinských žáků se dále rozcházejí v odpovědích na otázku, zdali si myslí, že je pro jejich děti obtížné se do nového kolektivu začlenit. V tomto případě však nakonec převládá kladná odpověď (konkrétně 51 respondentů). Několikero respondentů pak také vyzdvihlo práci samotných pedagogů, kteří se třídním kolektivům snaží věnovat i nad rámec svých pracovních povinností.

Závěrečné část byla zaměřena na neziskové organizace pomáhající a působící v Pardubicích. Konkrétně se jednalo o otázku č. 18 a 19. V otázce č. 18 jsem se respondentů tázala, zdali znají nějakou organizaci/ organizace pro cizince v Pardubicích. Nejčastěji zmiňovanými organizacemi byly:

1. Kalyna (32)
2. Most pro (14)
3. Centrum na podporu integrace cizinců pro Pardubický kraj (9)
4. Amalthea (2)

Pořadí odpovídá četnosti na základě odpovědí v dotazníku (od nejvíce zmiňovaných po nejméně a v závorce je uvedena četnost odpovědí).

Dle dat z prvního dotazníkového šetření pak jsou nejvíce využívané služby: kurzy českého jazyka pro dospělé i děti (uvedlo 30 respondentů¹⁴), psychologické a psychosociální služby (14), dětské kluby (13) a ženský klub/ pravidelná setkání (6). Stručně lze konstatovat, že drtivá většina z dotazovaných (konkrétně 56 z 80) byla a je s nabídkou služeb neziskových organizací spokojená. Někteří však ještě vznesli v otázce č. 19 několik požadavků o rozšíření již existující nabídky. Dotazované trápí především nedostatek lékařů a uvádějí i obtížné navázání komunikace s lékařskými zařízeními. Pak také malé množství doučovacích kurzů pro budoucí středoškoláky. A v neposlední řadě byly zmiňovány i denní stacionáře a centra pro děti trpící psychickým onemocněním nebo pro ty, které vyžadují speciální pomoc.

¹⁴ Čísla v závorkách označují počty respondentů, kteří uvedli jednotlivé služby.

5 Výsledky druhého dotazníkového šetření

5.1 Základní informace

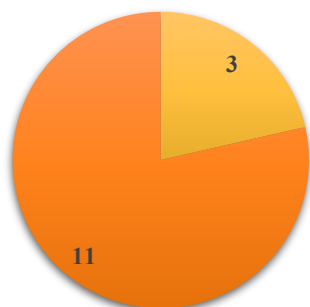
V pořadí druhého dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 14 ředitelů/ředitelek¹⁵ veřejných základních škol v Pardubicích z celkového počtu 18 (Školský portál Pardubického kraje 2023). Samotný výzkum byl proveden od 13. 12. 2023 do 5. 01. 2024. Většina respondentů si k vyplnění dotazníku zvolila jeho online podobu. Otázek bylo celkem 13, přičemž se jednalo o otázky otevřené, polostrukturované a s vícero možností odpovědi. Soustředila jsem se především na otázky týkající se: informovanosti škol ze strany MŠMT, počtu odmítnutých ukrajinských žáků/ a z jakých důvodů byli tito děti odmítáni, forem doučování pro ukrajinské děti, jestli se objevovaly incidenty mezi žáky (popřípadě mezi rodiči či mezi pedagogy) a v neposlední řadě, jakým způsobem vnímají integraci ukrajinských žáků na českých základních školách v okrese Pardubice (znění všech otázek v příloze č. 3).

5.2 Shrnutí výsledků

Hned v úvodu této podkapitoly, bych si dovolila vlastními slovy výsledky výzkumu označit jako opravdu velice pozitivní, neboť se sami ředitelé ve svých kladných odpovědích čteně shodovali. Detailněji 9 ze 14 respondentů uvedlo, že byli dostatečně a včas informováni ze strany MŠMT ohledně postupech při zařazování žáků z Ukrajiny do českých ZŠ. Bohužel, další výsledky týkající se přeplněných kapacit základních škol plně korespondují s výsledky prvního dotazníkového šetření, neboť ze čtrnácti ředitelů jich jedenáct uvedlo, že muselo, nejčastěji v rozmezí 15-20 dětí, odmítnout ukrajinské děti z čistě kapacitních důvodů. Komunikaci mezi rodiči ukrajinských dětí s vedením školy vnímají respondenti jako neproblematickou. Zásahu na tom zcela jistě má i to, že některé školy nabízely informace o škole i v ukrajinštině. Doučování je pro ukrajinské žáky nabízeno na třinácti ze čtrnácti škol a jedná se především o: český a anglický jazyk, matematiku. Ředitelé dále uváděli, že se snaží zohlednit i individuální potřeby jednotlivých žáků. Sžití a konflikty mezi pedagogy a ukrajinskými dětmi a pak také mezi českými (nebo s jinou etnickou příslušností) a ukrajinskými dětmi nejlépe zhodnotí grafy, na kterých je zcela jasně patrné, že i když se ani v jednom z uvedených příkladů nejedná o zcela bezproblémové soužití, můžeme vidět, že počet konfliktů je vcelku zanedbatelný (viz grafické zobrazení otázek č.5 a č.6 níže).

¹⁵ V textu budu dále používat souhrnné označení ředitelé.

5. Odehrál/Odehrály se na Vaší škole nějaký incident/ nějaké incidenty mezi ukrajinským žákem/ ukrajinskými žáky a pedagogem/pedagogy?

■ Ano ■ Ne

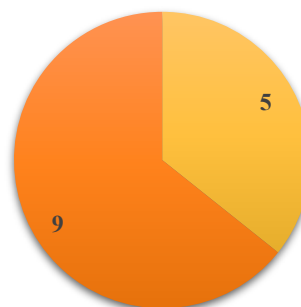
Graf č. 2 Objasnění téměř nekonfliktní situace na školách – učitelé.

Zdroj: Autorka

Na kladné okolnosti týkající se školních kolektivů navazuje i další aspekt, v němž jsem se zaměřila na vnímání soudržnosti mezi majoritní etnickou skupinou a minoritní ukrajinskou etnickou skupinou očima ředitelů. Nadpoloviční většina pak uvedla, že kolektivy se daří udržovat ve vzájemné soudržnosti a nikdo z respondentů pak nevyužila toto stanovisko odůvodnit nebo rozvést.

Abych se nedopustila zhodnocování soudržnosti jen ze strany ředitelů, dotazovala jsem se dále, jestli vedoucí pracovníci řešili stížnosti ze strany rodičů (především) českých žáků. Ani zde se neprojevil nějaký větší problém či množství problémů, neboť 10 ze 14 dotazovaných uvedlo, že stížnosti nebylo nuceno řešit. Ti ostatní pak jako důvod stížností nejčastěji uvádělo, narušování výuky ze strany ukrajinských spolužáků. Pro mě jako studentku sociální a kulturní antropologie pak byla velmi zajímavá otázka i výsledky, týkající se vnímání (ne) rozdílnosti kulturních aspektů, jimiž by se ukrajínští spolužáci mohli lišit od majoritní části kolektivu. Odpovědi byly opět téměř zcela totožné a 12 ze 14 dotazovaných nevedlo, že by nějakou odlišnost zaznamenaly, nebo že by je překvapila. Nejvíce rozporuplnou se pak stala otázka zahrnující důvody, které stěžují integraci ukrajinských žáků. Polovina respondentů žádné úvody nevedla a druhá polovina zase naopak důvodů uvedla hned několikero. Ředitelé především zmiňovali zcela propastné rozdíly v přístupu ve výuce cizích jazyků v České republice a v Ukrajinské republice. Zmíněna byla i jazyková bariéra, rozdílné návyky z jiného systému

6. Odehrál se/ Odehrály se na Vaší škole nějaký incident/ nějaké incidenty mezi ukrajinským žákem/ukrajinskými žáky a jiným dítětem/ jinými dětmi?

■ Ano ■ Ne

Graf č. 3 Objasnění téměř nekonfliktní situace na školách – žáci.

Zdroj: Autorka

školství a v neposlední řadě i vyšší počet ukrajinských dětí ve třídách, který zapříčiňuje, dle slov respondentů, větší sociální izolaci výše zmiňovaných dětí od majoritní části třídního kolektivu. Ředitelé poté shodně uvedli, že integraci ukrajinských dětí vnímají nejen na svých školách jako spíše úspěšnou, což koresponduje i s jednotlivými odchylkami v odpovědích a vidíme, že i nadále vzniká prostor pro zlepšení situace, která je ale dle výsledků minimálně stabilizovaná.

6 Výstupy z rozhovorů

Jelikož jsem chtěla svou empirickou část bakalářské práce uskutečnit formou tzv. smíšeného výzkumu (kombinace kvalitativních i kvantitativních metod), uskutečnila jsem celkem 5 rozhovorů, které jsou součástí třetí fáze výzkumu. Jednalo se o polostrukturované, formální i neformální rozhovory, před kterými každý účastník buď obdržel písemný informovaný souhlas, anebo jsme využili metodu ústního souhlasu v úvodu rozhovoru.

6.1 Seznam informantů

Pro větší přehlednost níže všech 5 informantů představuji a uvádím i zkratky, které jsou níže v textu použity.

- I. Informantkou č.1, což bude i její označení¹⁶, je paní Mgr. Renata Janecká, která působí jako ředitelka na ZŠ Štefánikova Pardubice. S informantkou č.1 byl realizován formální, polostrukturovaný rozhovor.
- II. Informant č.2 je pan Mgr. et Mgr. Radek Vorlíček, Ph.D., který je sociální antropolog a vysokoškolský pedagog věnující se antropologii vzdělávání. Rozhovor s informantem č.2 byl formální a rovněž polostrukturovaný.
- III. Informantem č.3 je pan Mgr. Luděk Jirka, Ph.D., jenž působí jako odborný asistent, na Univerzitě Hradec Králové a také jako externí vyučující na Univerzitě Karlově. Rozhovor byl neformální a nestrukturovaný.
- IV. Informantkou č.4 je paní Mgr. Ivona Baklíková, která působí jako zástupkyně komunitního centra Kalyna. S informantkou č.4 jsem realizovala neformální a polostrukturovaný rozhovor.
- V. Informantka č.5 je paní Marina, která si přála být v textu uvedena pouze pomocí křestního jména, působí jako koordinátorka a tlumočnice v komunitním centru Kalyna. Rozhovor byl formální a polostrukturovaný.

¹⁶ Stejný princip platí i u všech ostatních informantů čili pořadí rozhovoru se rovná číslu a označení informanta/informantky.

6.2 Rozhovor s ředitelkou ZŠ Štefánikova Pardubice

Paní ředitelka svolila, že netrvá na anonymitě a může být v textu uvedena pod vlastním jménem. Rozhovor byl uskutečněn 15. 01. 2024 v ředitelně ZŠ Štefánikova. Náš dialog trval bez pár minut téměř hodinu a byl zaznamenán na diktafon. Informantka ještě před naším rozhovorem vyplnila dotazník pro ředitele ZŠ v Pardubicích, tudíž jsem se mohla detailněji připravit na společnou rozmluvu. Zajímaly mě především spíše ty problematičtější otázky, které vyvstaly z celkových výsledků druhého dotazníkového šetření, neboť zde byl prostor je probrat ze širšího úhlu pohledu. Situace na této již výše zmíněné škole je specifitější, neboť jak uvádí sama paní ředitelka *„My jsme v rámci Pardubického kraje škola, která má nejvyšší počet cizinců“*. Škola má tedy mnohaletou zkušenost se začleňováním žáků-cizinců do českých majoritních tříd (potažmo do celého vzdělávacího systému v ČR). Škola samotná učební osnovy neměnila, avšak hodnocení je uzpůsobováno. *„Hodnotíme pokrok, nebazírujeme na detailech, nejprve musí žáci zvládnout češtinu a poté až další věci. Každému dítěti přizpůsobujeme rozvrh, máme i tři vyučující, kteří se specializují na výuku češtiny pro cizince, takže vlastně máme u všech cizinců individualizaci rozvrhů“*. Dle zkušeností paní ředitelky se individualizace jeví jako jeden z nejcennějších a nejužitečnějších nástrojů pro integraci nejen ukrajinských žáků do českého vzdělávacího systému. Největší výhodou dle informátorky č.1 je ta, že *„mnoho pedagogů umí rusky z dřívějších dob [...] a jazyková bariéra není tak velká, protože to je slovanský jazyk“*, tudíž se s dětmi většina z pedagogického sboru domluvila ještě například před zahájením vyučování českého jazyka zmíněných žáků. Strach ukrajinských rodičů zapříčiněný nedostatkem doučovacích kurzů či malými úpravami přijímacích řízení na střední školy, učiliště a gymnázia se zdá být opodstatněným *„ten úplně první rok to byl opravdu docela problém, minimálně střední pardubické školy na to vůbec neuměly reagovat, takže vlastně i když ty děti měly nabídku, tak odešel asi jeden nebo dva žáci na střední školu dle svých představ“*. Překvapujícím pro mě bylo zjištění, že *„celá řada dětí z Ukrajiny si našla školy mimo Pardubice“*. Výše zmíněná škola na tuto nešťastnou situaci reagovala vytvořením speciálních doučovacích kurzů, pro nově příchozí ukrajinské děti, které se zaměřují na předměty, z nichž žáci poté skládají přijímací zkoušky na střední školy, učiliště a gymnázia.

Paní ředitelka proces integrace vnímá pozitivně, a dokonce se domnívá, že naši společnost obohacuje. Shrnuje ji tedy následovně *„Stejně jako v českém prostředí tak i na Ukrajině jsou některé děti více motivované než ty druhé [...] navíc na Ukrajině je systém vzdělávání velmi rozdílný. Z těch základních problémů, které řešíme je například cizí jazyk. Někdo angličtinu neměl vůbec, někdo měl němčinu, některé děti umí rusky. Plus tedy ze začátku*

jsme museli vychytat ještě chování. Myslím si, že je to obrovská přidaná hodnota pro české děti, protože vidí, že jsou schopni fungovat pohromadě v jedné třídě děti, které jsou ze: Zimbabwe, Srbska, Rumunska, Mongolska i Ukrajiny. Myslím si, že se tím obohacujeme všichni. Obzvláště pedagogové, protože tam byl ten posun opravdu veliký“.

6.3 Rozhovor se sociálním antropologem a vysokoškolským pedagogem (a)

Rozhovor se uskutečnil s Mgr. et Mgr. Radkem Vorlíčkem, Ph.D., který působí na Univerzitě Karlově, Univerzitě Komenského a v minulosti působil i jako výzkumný pracovník na Univerzitě Hradec Králové. Pro mou bakalářskou práci je více než vhodným odborníkem na tuto problematiku, neboť již několik let realizuje výzkum na ZŠ v různých českých a slovenských regionech, ve kterém se zaměřuje především na téma inkluze a fungování školního systému. Rozhovor se uskutečnil 21.02.2024. Informant souhlasil se zveřejněním svého celého jména. Celý, hodinový, dialog byl nahrán na diktafon a také přepsán. Níže však použiji jen určité části z provedeného rozhovoru.

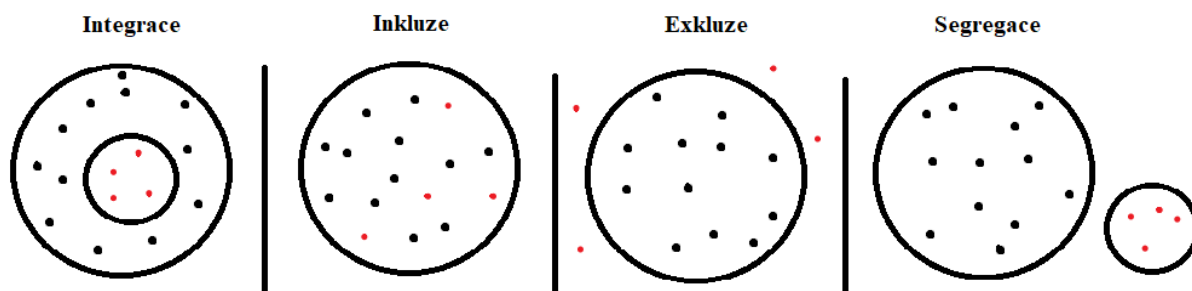
Na začátku našeho dialogu jsem informanta požádala, zdali by se nevyjádřil k samotným výsledkům obou dotazníkových šetření. *„Přijde mi super, že u těch dotazníků máte i podrobnosti (typu uveďte stížnost), protože to si myslím, že jsou velmi důležité informace zejména pro tu neziskovku. Na tom se pak dá formovat jednotlivá doporučení anebo na ně nějakým způsobem reagovat“.* Následně jsme se věnovali samotnému přerozdělování ukrajinských dětí do ZŠ. *„Pokud je selektujeme do dvou nebo tří škol, tak přirozeně z toho vyplývá, že se budou sdružovat do větších skupin. Měly by se vymyslet aktivity, které by napomáhaly se začleňováním i méně početných skupinek ukrajinských dětí na školách. Skvělé je například vrstevnické doučování, [...] buddy program, který se využívá u nás převážně na vysokých školách“.* Jedním z aspektů, které tvoří velmi pozitivní obraz integrace ukrajinských dětí je ten fakt, že Pardubice, jako průmyslové město, jsou velmi rozmanité, co se týče počtu cizinců a etnických příslušností, což souvisí i se samotným školstvím, s čímž souhlasí i respondent *„máme tu větší počet cizinců a školy mají větší zkušenosti, což těmto dětem velmi pomohlo“.* Na možné zkrácení výsledků dotazníkových šetření upozorňuje informant především u 17. otázky prvního dotazníkového šetření, protože *„rodiče se v otázce mají vyjádřit, jak je obtížné se pro děti začlenit do kolektivu. Což tak může být, ale z mé zkušenosti, je to u řady dětí tak, že se rodičům nesvěřují, a to z mnoha důvodů [...]. Takže to bych bral určitě v potaz. No a u ukrajinských dětí je velmi obtížná a specifická ta aktuální situace, což by na to mohlo mít také určitý vliv“.*

Další okolností, která je ohledně zkoumaného okresu důležitá je nízká míra sociálního vyloučení (Duffek, Lang, Kopecká: 2020). V návaznosti se sociálně vyloučenými lokalitami, informant zdůrazňuje, že *„je důležité, aby u těch ukrajinských studentů a rodin, aby se nám nedělo to, jak prostě část Romů spadla do pasti sociálního vyloučení a do pasti chudoby, tak aby tam nespadli i Ukrajinci a nevznikaly nám nové sociálně vyloučené lokality. V tom vidím určité paralely. Musíme zkusit, tomuto zabránit“*. Při rozhovoru jsem se chtěla zaměřit i na jiné informace, které nevycházejí z dotazníkových šetření, ale nejsou neméně důležitá, ba naopak mohou velmi přesně dokreslit současnou situaci ukrajinských migrantů, potažmo celé naší společnosti. Zaměřili jsme se tedy i na vztah Romů a Ukrajinců. Informant několikrát zmínil, že je to velmi obtížná otázka a několikrát zdůraznil, že nelze dle chování jedinců posuzovat chování celého etnika. Souhlasila jsem s informantem, že tuto minoritní nevráživost média zveličovala. *„[...] Bohužel některá média to dost zveličovala, nicméně také vím, že i tady v Pardubicích, byly velké protesty“*.

Pro mě velmi obohacujícím tématem bylo vysvětlení několika základních přístupů ke vzdělávání žáků. *„Rozdíly mezi integrací a inkluzí mohou být ve vašem tématu dost relevantní, ale [17...] integrace je to co jsem říkal, máte třídu a asistenta pedagoga se žákem a můžeme vidět, že je to taková třída ve třídě. Na druhou stranu, když mluvíme o inkluzi tak většinou by tam tohle být nemělo a všechny děti jsou promíchány. Pak máme exkluzi, kdy ve třídě stojí část dětí mimo, což se u některých ukrajinských, dle mého názoru, může dost projevovat. Ne vždy a ne všude – někdy to může být dobrovolná exkluze. A poté máme ještě segregaci, kde vyloženě cíleně někoho dáváme úplně bokem. V zahraničí se s integrací vůbec nepracuje, tam se používá inkluze. Musím se přiznat, že mě do této chvíle nenapadlo, slovo inkluze vůbec ve své bakalářské práci použít. Proto jsem se informanta doptávala, proč je tento pojem tak málo používaný. „U nás tím, že se inkluzivní reforma nepovedla, tak ten termín je velmi kontroverzní, dokonce i MŠMT od něj ustoupilo a používá společné vzdělávání. Neziskovky, které měly v názvu například Česká společnost pro inkluzivní vzdělávání se přejmenovala na Society for all. U nás se zkrátka ten termín moc nepoužívá“*. Po vysvětlení výše zmíněného jsem dospěla k závěru, že by se dalo namísto integrace použít i pojem začleňování nebo společné vzdělávání. Vzhledem k tomu, že již od minulého roku, kdy jsem vytvářela a prováděla oba výzkumy, nebudu nyní celou práci i dotazníky měnit, neboť se domnívám, že by to nebylo eticky správné. Nicméně pro zachování úplnosti jsem toto úskalí, možná celé laické i odborné, české

¹⁷ V této části rozhovoru respondent jednotlivé pojmy při slovním popisu i kreslil. Náčrty jsem přeformátovala a budou v textu rovněž zobrazeny.

společnosti chtěla do mé práce začlenit. „Je velmi veliký rozdíl, jak jsme inkluzivní my a ostatní v zahraničí. U nás je velmi spjata se začleněním nějaké konkrétní skupiny – například se studenty se speciálními vzdělávacími potřebami, romských a ukrajinských dětí. To si myslím, že je tak trochu takové české specifikum a že ta inkluze v zahraničí je vnímána jako inkluze pro všechny. Kdyby tímhle stylem to bylo od začátku komunikované i u nás tak si myslím, že jsme s inkluzí i my nyní na úplně jiné úrovni“.

Obrázek č. 2: Základní přístupy ke vzdělávání dětí.

Zdroj: Autorka.

Specifikem aktuální situace je také to, že nikdo z nás neví, jak dlouho a s jakým výsledkem skončí válečný konflikt mezi Ukrajinou a Ruskem. Z čehož plyne, že velická většina z ukrajinských migrantů netuší, za jak dlouho a jestli vůbec se budou moci anebo jestli se budou chtít navrátit zpátky do svých domovů. Hlavní důvod, proč to teď tady zmiňuji je to, že „*tohle je klíčový faktor především pro naše školy, protože to je obrovská nejistota. Jednoznačně plno z nich si může říkat, proč by se měli učit češtinu, když se stejně třeba za rok vrátí domů. Netuším vůbec, jaká je s tím spjata i finanční nejistota a jak jsou financovány kroužky. Jestli sledujete aktuální diskusi, tak školy vůbec nevědí, jaké peníze budou mít k dispozici příští rok*“.

Aktuální situace je velmi složitá a nevíme, jak dlouho bude ještě aktuální a jak se situace bude nadále vyvíjet. Nicméně z rozhovoru vyvstalo několikero nových pojmů, impulsů a důvodů proč je společné vzdělávání v Pardubicích stabilizované.

6.4 Rozhovor se sociálním antropologem a vysokoškolským pedagogem (b)

Spíše neformální rozhovor proběhl s Mgr. Luděkem Jirkou, Ph.D., jenž působí jako odborný asistent, na Univerzitě Hradec Králové a také jako externí vyučující na Univerzitě Karlově. Rozprava se uskutečnila 27.02.2024. Dotazovaný souhlasil se zveřejněním svého celého jména. Konverzace trvající padesát minut byla nahrána na diktafon a následně přepsána. Níže však použiji opět jen některé pasáže z provedené rozpravy.

Jedním z ústředních pojmů naší společné rozpravy byla diskriminace. V souvislosti s ní dotazovaný uváděl, že „*Studenti mají problém s diskriminací ve školách. Jsou vnímáni jako odlišní. Český děti to nejčastěji slyší ve svých domovech a pak to mohou komunikovat těm ukrajinským dětem. Není to vyloženě diskriminace, ale je to nepříjemná situace mezi dětmi v rámci školy*“.

Faktum, jenž vyvstalo z výsledků druhého dotazníkového šetření týkající se rozdílného přístupu ve výuce cizích jazyků na Ukrajině potvrzuje i Luděk Jirka „*Školství je jednou velikou otázkou na Ukrajině. Ono, co jsem pochopil já, tak většinou se učí německy, francouzsky nebo španělsky tam, kde ten učitel je a jaké jazyky zná. Školství je odlišné z mnoha důvodů – jednak na Ukrajině funguje hodně silně frontální školství. Učitel rovná se obrovská autorita. Učí se definice, ale neví, o čem je řeč*“.

Ukrajinské školství je mimo jiné také zajímavé a odlišné regionálním dělením. „*Na Ukrajině od roku 2014 nebo 12 tak se zakázal odlišný způsob výuky. Osnovy do té doby nebyly stejné. Na východě se více učili ten ruský nebo sovětský narativ [...] a na západě je to zase více nacionalistické. Jako příklad-rozpad Ukrajiny znamenal osvobození a možný rozvoj státu. Dále se také na západě učili, že Sovětský svaz zapříčinil mezi válkami hladomor a nikoliv, že by to bylo způsobeno ekonomickými problémy. Na východě se zase učili, že Sovětský svaz byla dobrá možnost [...] a jeho rozpad byla katastrofa*“.

Diference není jen regionální ale i jazyková, neboť „*Ti, kteří mluví rusky, tak je pro ně obrovský problém se tu češtinu naučit, protože je od češtiny vzdálenější. Ta ukrajinština je bližší a snáze se češtinu naučí. Ti, co mají to právo na uprchlictví, to znamená ti z východní Ukrajiny, tak pro ně je těžší se adaptovat než ty, co pro to nemají teoreticky tak velké právo, tam, kde se tolik nebombardovalo [...]. Více Ukrajinců ze západů tu navíc již měly své známé nebo blízké a více věděli, do čeho jdou*“.

Poslední téma, na které jsme se ještě zaměřili byla kulturní specifika. Každá kultura je specifická a jedinečná, a proto zcela jistě stojí za to, věnovat jí své místo nejen v této práci. Věnovali jsme se především kulturním rozdílům, jež by mohla zapříčinit nedorozumění ze strany ukrajinských rodičů vůči českému systému školství. „*Co se týče školství, tak tam funguje úplatkářství zcela běžně. Na konci školního roku děti dávají pedagogům květiny, bonboniéru, alkohol a tak dále. Ale dávají jim je i v průběhu roku. Oni to neodsuzují, oni korupci chápou tak jako, že to není nic vlastně odsouzeníhodného, protože jsou na to zvyklí všichni. Ale stěžují si ti, co si tohle dovolit nemohou*“.

6.5 Rozhovor se zástupkyní ředitelky komunitního centra Kalyna

Neformální a polostrukturovaný rozhovor proběhl s Mgr. Ivonou Baklíkovou, která působí jako zástupkyně komunitního centra Kalyna. Půlhodinový dialog byl realizován 05.03.2024. Jako u přechozích informantů byl dialog nahrán a přepsán. Výše zmíněná informantka souhlasila se zveřejněním svého celého jména. Níže budou použity jen některé části z našeho dialogu.

S paní Mgr. Ivonou Baklíkovou jsme se bavily o již nabízených sociálních službách, které poskytují sociální instituce v Pardubicích. Dále pak o určitých nedostatcích, které uváděli rodiče ukrajinských dětí v dotaznících a která vyvstaly z již realizovaných rozhovorů. Jedním z palčivých potíží je nedostatek lékařů, který potvrdila i informantka *„Od začátku to byl velký problém. „[...] Narazily jsme na nedostatek lékařů, a i na určitou neochotu ze strany lékařů. Pediatrů a specialistů je palčivý nedostatek, ale těch je nedostatek i pro české děti“.*

Jednou z aktuální a nadále probíhajících nesnází je snaha pomoci se začleňování ukrajinským teenagerům, které se v mnoha případech nepodařilo umístit do dalšího vstupně vzdělávacího systému¹⁸. *„Za prvé je to bolestivé téma pro rodiče, ale i pro českou společnost. V Pardubicích máme vcelku velký problém s teenageři. Děti jsou tady a nejsou umístěny do pokračujících – středních škol. Ty děti jsou plonkové. Místa na středních školách jsou vázané na výuku v českém jazyce. Spoustu dětí přicházelo s rozstudovaným oborem z Ukrajiny, někteří pokračovali v online formě, ale někteří pořád čekali, že se vrátí. Ztratili motivaci a odhodlání učit se český jazyk. My vlastně pokud to jde, tak směřujeme ukrajinské rodiče k nostrifikaci vzdělávání nebo zprostředkováváme další sociální služby“.*

Na závěr našeho rozhovoru jsem požádala informantku o zhodnocení výsledků obou dotazníkových šetření a o její názor na probíhající integraci ukrajinských žáků na pardubických ZŠ. *„Myslím si, že individuální hlasy v tom plošném výzkumu tolik nevyzní. Mě ty pozitivní výsledky hodně překvapily. [...] Překvapilo mě to a čekala jsem více kritických hlasů z obou stran. A samozřejmě to ve mně vzbuzuje velkou otázku – jestli ty lidi svým odpověďmi nechtějí poděkovat, protože chápu, že česká společnost dělá velmi mnoho, ale víme o různých individuálních potížích, které tu samozřejmě vždy budou. [...] Musím říct, že mi přijde, že tady v Pardubicích školství udělalo strašně moc. Funguje pravidelné setkávání ředitelů doted'. Nevznikla tu žádná panika a všichni ví, že se na té situaci neustále pracuje. Vnímám velkou*

¹⁸ Na tuto nesnázi upozorňovala i paní Mgr. Renata Janecká v podkapitole 6.1.

snahu města – primárního zřizovatele škol. Lidé na styčných pozicích tam pracují dlouhodobě a jsou velmi zkušení. Město nelení a vytváří ke konkrétním problémům pracovní skupiny. Vlastně skupina zaměřená na Ukrajinu, běží online od začátku války a setkáváme se pravidelně každých 14 dní. Navíc i jako v ostatních městech tu solidarita spoluobčanů hrála velikou roli“.

Velmi stručně jsme se bavili i o tom, že kapacita současných sociálních služeb je mnohdy již přeplněná a do budoucna se díky většímu počtu cizinců může tato situace zhoršovat „*Ano to si myslím, že je jako obrovsky důležitý téma. Protože za prvé sem nepřišli jen mladí lidé a mladé rodiny, ale právě máme tu, řeknu úplně konkrétně Bára Oulická z Centra pro integraci cizinců, vytvořila podpůrnou skupinu pro rodiny dětí s hendikepem a má tam již 25 rodin jen v našem městě. Takže to je obrovské téma. A další věc je, že sem přišli i další lidé a ti také stárnou a budou nám vstupovat do dalšího systému služeb a myslím si, že je důležité s tímhle vším také počítat.*“

6.6 Rozhovor s ukrajinskou koordinátorkou komunitního centra Kalyna

Formální a polostrukturovaný rozhovor proběhl s paní Marinou, jenž působí jako koordinátorka a tlumočnice v komunitním centru Kalyna. Hodinový dialog byl realizován 15.03.2024. I tento dialog byl nahrán a přepsán. Výše zmíněná informantka souhlasila pouze se zveřejněním svého křestního jména. Níže budou použity jen určité pasáže z našeho rozhovoru. Pro úplnost informantka žije a pracuje v ČR již 5 let. Paní Marina pro mě byla velmi důležitou informantkou, neboť právě ona se sama každodenně věnuje strastím a problémům ukrajinských uprchlíků/ azylantů. Bylo také pro mě velmi poučné si vyslechnout její názor na integraci Ukrajinců, neboť ona sama je příslušnicí ukrajinského národa.

Na začátku našeho rozhovoru jsme se zaměřily na adaptaci českého školního systému (jednalo se především o ZŠ) na velkou migrační vlnu z roku 2022, která ovšem pokračuje i dodnes, avšak menší počet migrantů na delším časovém úseku. Informantka vyjmenovala hned několik nesnází „*Systém nebyl připraven na tolik cizinců, myslím si, že by měl vzniknout nějaký připravovací kurz na to, aby dítě mohlo jít do normální třídy, protože aktuálně to je tak, že děti jdou do tříd o rok níže. Tak jak to mají i továrny. Myslím si, že intenzivní dvou až tříměsíční kurz češtiny by byl vhodný, protože to ulehčí práci i učitelům. Problém je i s demotivací a některé děti ve školách být nechtějí, což jsme probírali i s naší psycholožkou a ta říká, že jejich rodiče jsou taky demotivovaní. Všichni si totiž mysleli, že tu budou mnohem kratší dobu“.* Paní Marina však posléze vyřkla i tuto druhou stranu pomyslné mince „*Musím poděkovat učitelům a ředitelům škol, protože se všichni snaží“.* Bolestivým bodem, který se již několikrát v mém

výzkumu objevil je problematický přechod ukrajinských žáků na střední školy, učiliště nebo gymnázia. Výše zmíněné tvrzení rovněž potvrdila i paní Marina, která říká, že „*No to záleží, že ten systém se za ty dva roky vůbec nezměnil. Takže nic se nezměnilo. Myslím si, že by měl být na každé střední škole nějaký přípravný kurz potažmo na základních školách. Možná ale největším problémem bude neinformovanost a taky si myslím, že tady mají děti mnohem větší zodpovědnost. U nás děti nejsou tak zodpovědní a nepředávají informace ze školy svým rodičům. Takže možná by bylo nejlepší komunikovat s rodiči. A za druhé vy máte speciální systém pro komunikaci...myslím si, že to je Bakalář, no, a to my u nás nemáme. A posledním problémem pak bylo to, že my oproti vám nejsme zvyklí komunikovat emailem. My komunikujeme telefonicky anebo přes sociální sítě. Myslím si, že ty informační schůzky pro rodiče by byli potřebné*“.

Kruciálním bodem naší rozpravy pak byly, nejen, sociální služby nabízené a fungující v Pardubicích. „*No, já si myslím, že v Pardubicích je to strašně dobře rozvíjené město pro cizince. Strašně dlouho tu existuje CPIC nebo Most. Já vím, že to je zvláštní, ale i doted' bohužel někteří nevědí, že nějaké takové centra existují a že tam je možné se zeptat na pomoc nebo radu. Ale fakt kurzy češtiny...vždycky máte možnost, například CPIC, Most, knihovna. Lidé ty kurzy mohli využívat i bezplatně. A je tu i hezký kulturní život. Mně se Pardubice líbí strašně a pořád se tu něco děje*“.

To, co my v antropologii označujeme jako kulturní šok¹⁹ se u paní Mariny, a domnívám se, že nejen u ní, projevil v pro ni velmi nízkém počtu specialistů a lékařů. „*Ukrajina je velká a my nemáme vůbec žádný problém sehnat doktory. Strašně mě překvapuje, že v tak velkém městě existují jen dva dětské neurologové a umíte si představit ty čekací fronty, které Ukrajinci nedokážou mnohdy pochopit*“.

Diskriminaci nebo rasistické poznámky zažila paní Marina na vlastní kůži jen v ojedinělých případech, nicméně jak sama uvádí „*přijde mi, že to jsou nešťastní lidé, který si to musí na někom vylít. Normální člověk, který se má dobře, nebude psát tak ošklivé věci na internetu*“, více těchto negativních komentářů a poznámek se objevuje převážně na sociálních sítích. Ráda bych také uvedla velmi zajímavou tezi, které se informantka dlouhodobě věnuje. „*Obraz Ukrajinců, vždy když se podíváte na knížky, filmy a tak dále, tak vždycky Ukrajinec byl takový needukovaný člověk [...]. A další věc jsou stereotypy spojené s Ukrajinci. Kdo tady byl dřív Ukrajinec? No, stavebníci, kteří tady vydělávali peníze, ženy ty tu měly taky vždy nižší pozice –nejčastěji uklízečky. Takže myslím si, že většina lidí Ukrajince vnímá jen tímto*“.

¹⁹ Termín „je reakcí na vystavení neznámým a neočekávaným okolnostem a reprezentuje psychologický dopad adaptace na novou kulturu“ (Řiháková, Filo 2010: 57).

způsobem, ale to není vůbec pravda. S tím příchodem Češi konečně viděli i jiné Ukrajince. Například u mě se také hodně lidí divilo, že mám vysokou školu. Začleňování Ukrajinců do české majoritní společnosti vnímá paní Marina velmi pozitivně. [...] Většina z nás, samozřejmě jsou výjimky, jako u všech, ale většina se zapojuje, pracuje a učí se češtinu, a i z mé zkušenosti z Erasmu z Itálie, tak tady se lidi mnohem více integrují“.

7. Závěr

Na začátku volby tématu jsem se nedomnívala, že by posléze v samotném výzkumu mohly vyplynout náročné metodologické problémy, které se nakonec objevily (a jsou popsány v kapitole 1.8) a že výzkum i jeho písemné zpracování budou časově velmi náročné. Stejně jako jsem dopředu nemohla vědět, jak náročné bude se dostat do terénu, shánět respondenty a informátory, nemohla jsem tušit, jestli samotná práce bude vyznívat jen pozitivně, negativně nebo neutrálně v (ne)prospěch ZŠ v Pardubicích. I přes výše uvedené se však domnívám, že je práce obohacující, a především v praxi aplikovatelná a důležitá jako zpětná vazba pro neziskové organizace působících v Pardubicích, což vnímám jako velký přínos. Nyní mi tedy nezbývá než zodpovědět výzkumné otázky.

Na počátku práce byly položeny tyto výzkumné otázky:

1. Jak zúčastnění aktéři interpretují integraci ukrajinských žáků do českého veřejného školního systému?
2. Jaké faktory ovlivňují začlenění ukrajinských žáků z pohledu ředitelů ZŠ?
3. Je diverzita již nabízených sociálních služeb dostačující?

Dle obou dotazníkových šetření a provedených rozhovorů vnímám integraci ukrajinských žáků do českého veřejného základního školního systému jako úspěšnou, neboť všichni respondenti i informátoři se bez sebevětších odchylek ve svých odpovědích shodovali. Domnívám se, že lze souhrnně konstatovat, že nejen já ale i aktéři interpretují integraci ukrajinských žáků jako úspěšnou. Ano, v průběhu procesu jsme narazila na několikero problematických vjemů. Ty nicméně ani zdaleka nepřevládají. Naproti tomu těch pozitivních aspektů a odezev od zúčastněných aktérů je v celkovém hodnocení mnohonásobně více. Jedním z nejdůležitějších hodnotících parametrů je dle mého názoru (a předpokládám, že to tak vnímají i ostatní participanti výzkumu) faktum, že se ukrajinské děti cítí bezpečně na českých ZŠ v Pardubicích a že se čeští (i ostatní) pedagogové již adaptovali na nově vzniklou situaci, ba dokonce tuto situaci vnímají jako velmi přínosnou nejen pro pedagogy, ale i pro třídní kolektivy. Jiným velmi příznivým ukazatelem je v tomto pozitivním výčtu neodmítání dětí kvůli etnické příslušnosti (tuto skutečnost potvrdilo 77 z 80 rodičů ukrajinských žáků).

Faktorů ovlivňující začlenění ukrajinských dětí nejen do ZŠ je několik. Jednou z největších třecích ploch, která vyvstala z druhého dotazníkového šetření byl počet ukrajinských dětí v jedné třídě, neboť vyšší počet znamená větší sociální separaci a tvoření

skupinek, ve kterých žáci komunikují svým rodným jazykem a bude tedy pro ně obtížnější rozvíjet své jazykové kompetence v českém jazyce. Na druhou stranu samozřejmě nic není jen pozitivní nebo negativní a to, že na některých školách a v některých třídách je více ukrajinských žáků zase může znamenat větší spokojenost a klid pro ukrajinské děti, jelikož mohou nabýt pocitu, že jsou tzv. mezi svými. Ředitelé dále vznesli své obavy vůči rozdílné výuce cizích jazyků na Ukrajině a v ČR. Možná se to může zdát jako méně závažný problém, nicméně pokud ukrajinští žáci budou chtít studovat na středních školách, učilištích a gymnáziích v ČR mohou mít problémy se na těchto školách udržet nebo úspěšně vykonat přijímací zkoušky, právě v důsledku absence například anglického jazyka, který se ne na všech ukrajinských základních školách a priori vyučuje (namísto něj se vyučuje např. německý jazyk).

Domnívám se, že diverzita nabízených služeb je více než uspokojivá, ba dokonce nadpoloviční většina respondentů také uvedla, že s nabídkou, nejen, sociálních, ale také i například kulturních služeb je více než spokojená. Názor paní Mgr. Baklíkové (informantka č.4) se naprosto shodoval s ukrajinskými rodiči ale i s paní Marinou (informantka č.5), a to mě jen utvrzuje v tom, že Pardubice jako město, potažmo neziskové organizace, odvádějí svou práci výborně. I přes bohatou škálu sociálních služeb se však i nadále objevují určité mezery, na které bych ráda upozornila. Téměř všichni účastníci mého výzkumu se shodují na problematické situaci ukrajinských teenagerů a jejich dalšího vzdělávání. Rodiče upozornili, že by velmi srdečně uvítali přípravné kurzy, které by mohly zvýšit šanci jejich dětí úspěšně vykonat přijímací zkoušky. Nejde však pouze jen o kurzy, ale celkový systém přijímacích zkoušek, který ještě dostatečně nezareagoval na aktuální situaci. Nejen rodiče, ale i paní Mgr. Renata Janecká (informantka č.1) a Mgr. Ivona Baklíková (informantka č.4) upozorňují na nedostatečné uzpůsobení podoby přijímacího řízení právě pro ukrajinské studenty. Pokud se systém nepřizpůsobí a nebude více flexibilní, může to vytvářet, či spíše ještě více prohlubovat, nesnáze se začleňováním ukrajinských teenagerů do české společnosti.

Na úplný závěr mi tak nezbývá nic jiného než konstatovat, že se české majoritní společnosti podařilo vytvořit vhodné a podporující prostředí pro cizince a děti cizinců, tedy alespoň co se týká okresu Pardubice.

Seznam použité literatury a zdrojů

Bačáková, M. 2011. *Uprchlíci a vzdělávání: děti-uprchlíci na českých školách & jazyková výuka v SIP*, Praha: Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky.

Duffek, A., P. Lang, Z. Kopecká 2020. *Rozsah sociálního vyloučení v Pardubickém kraji*. Agentura pro sociální začleňování. Dostupné z:

Rozsah-soc.-vyloučení-zpráva-PAK_final.pdf [23.02.2024].

Edu 2022. *Základní informace pro srovnání českého a ukrajinského vzdělávacího systému*. Dostupné z:

Základní informace pro srovnání českého a ukrajinského vzdělávacího systému - edu.cz [27.02.2024].

Esser, H. 2000. *Soziologie. Spezielle Grundlagen. Band 2: Die Konstruktion der Gesellschaft*, 272-275, Campus: Frankfurt, New York.

Evropská rada. *Závěry Evropské rady o Ukrajině, rozšíření a reformách*. Dostupné z:

<https://www.consilium.europa.eu/cs/press/press-releases/2023/12/14/european-council-conclusions-on-ukraine-enlargement-and-reforms/> [29.01.2024].

Folprecht, R. 2019. *Boje s Maďary a ukrajinskými separatisty v březnu 1939 byly krvavé*, iDnes. Dostupné z:

Boje s Maďary a ukrajinskými separatisty v březnu 1939 byly krvavé - iDNES.cz [07.02.2024].

Grygar, J. 2016. *Děvušky a cigarety*, Praha: Sociologické nakladatelství (Slon).

Henig, D. 2007. *Transnacionalismus*, Antropoweb: 94-103. Dostupné z:

http://www.antropoweb.cz/webzin/achive_old/webzin_2-3_2007/AntropoWEBZIN%202-3_2007.pdf [19.02.2024].

Kalyna 2022. *Výroční zpráva Kalyna 2022*. Dostupné z:

http://www.kalyna.cz/wp-content/uploads/2023/08/Vyrocnizprava_Kalyna_2022-2.pdf [11.12.2023].

Kněžáčková, R. 2015. *Migrace pracovních sil jako determinant konkurenceschopnosti regionů České republiky*, Pardubice: Univerzita Pardubice. Dostupné z:

Disertacni prace (upce.cz) [03.01.2024].

Gellner, E. 2003. *Nacionalismus*, Praha: CDK.

Kourzki, A. 2022. *Jak pracovat s žákem s potřebou podpory v českém jazyce*, Národní pedagogický institut České republiky. Dostupné z:

»Metodické texty pro práci s ukrajinskými žáky (npi.cz) [30.10.2023].

Křížek, D. 2020. *Definice integrace*. Dostupné z:

Definice-integrace.pdf (zcu.cz) [05.02.2024].

Jirka, L., Y. Leontiyeva 2022. Transnacionalismus, integrace a identifikace: Diskuse o proměnlivosti a dynamice sociálních procesů na příkladu studentské migrace z Ukrajiny, *Sociologický časopis = Czech sociological review* 58 (1): 29-51.

Lee, E. S. 1966. *A Theory of Migration* in Jackson, J. A. (ed.). *Migration*, London, Cambridge: Cambridge University Press.

Lanovyk, B. D. (kol.) 1999. *Ukrajins'ka emigracija: vid mynuvsynny do s'ohodenňa*, Ternopil'.

Levinson, B., M. Pollock (eds.) 2011. *A Companion to the Anthropology of Education*. Chichester: Wiley – Blackwell. Blackwell companions to anthropology.

Mazzucato, V. 2008. The double engagement: Transnationalism and integration. Ghanaian migrants, lives between Ghana and the Netherlands, *Journal of Ethnic and Migration Studies* 34 (2): 199–216. Dostupné z:

<https://doi.org/10.1080/13691830701823871> [21.02.2024].

MŠMT 2022 a. *Metodické doporučení pro poskytování služeb školských poradenských zařízení žákům s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka (a z odlišného kulturního prostředí)*. Dostupné z

: Metodické doporučení pro poskytování služeb školských poradenských zařízení žákům s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka (a z odlišného kulturního prostředí), MŠMT ČR (msmt.cz) [02.10.2023].

MŠMT 2022 b. *Vzdělávání ukrajinských dětí v ČR informační materiál*. Edu.cz. Dostupné z: *Vzdělávání ukrajinských dětí v ČR - edu.cz* [30.10.2023].

MVČR 2021. *Cizinci 3. zemí se zaevidovaným povoleným pobytem na území České republiky a cizinci zemí EU + Islandu, Norska, Švýcarska a Lichtenštejnska se zaevidovaným pobytem na území České republiky k 31. 12. 2021.* Dostupné z:

Cizinci s povoleným pobytem – Ministerstvo vnitra České republiky (mvcr.cz) [15.01.2024].

MVČR 2023. *Počty osob s uděleným pobytovým oprávněním v souvislosti s válkou na Ukrajině.* Dostupné z:

<https://www.mvcr.cz/clanek/informativni-pocty-obyvatele-v-obcich.aspx> [15.01.2024].

MVČR 2024. *Slovníček pojmů.* Dostupné z:

Slovníček pojmů – Aktuální informace o migraci (mvcr.cz) [27.03.2024].

Novotná H., O. Špaček, M. Šťovíčková Jantulová (eds.) 2019. *Metody výzkumu ve společenských vědách.* Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy.

NPI 2023. *Základní informace ke vzdělávacímu systému Ukrajiny.* Dostupné z:

Základní informace ke vzdělávacímu systému Ukrajiny (npi.cz) [28.02.2024].

Petrusek, M. 2017. *Exkluze sociální.* Sociologická encyklopedie. Dostupné z:

Exkluze sociální – Sociologická encyklopedie (cas.cz) [30.10.2023].

Retka, T. 2020. Národnostní politika v Sovětském svazu na příkladu Střední Asie, *Digitální knihovna Západočeské univerzity v Plzni.* Dostupné z:

DSPACE at University of West Bohemia: Národnostní politika v Sovětském svazu na příkladu Střední Asie (zcu.cz) [12.02.2024].

Řiháková, A., P. Filo 2010. Culture Shock: The Organization of Civil Society as Meaningful Actor. *Anthropologia Integra 1: 57-61.* Dostupné z:

Zobrazit Kulturní šok: organizace občanské společnosti jako významný aktér | Anthropologia integra (muni.cz) [16.03.2024].

Silverman, D. 2005. *Ako robiť kvalitatívny výskum: praktická príručka.* Bratislava: Ikar.

Stark, O., J.E. Tylor 1991. Migration Incentives, Migration Types: The Role of Relative Deprivation. *The Economic Journal* 408: 1163-1178.

Školský portál Pardubického kraje. *Evidence škol a školských zařízení v Pardubickém kraji.*

Dostupné z:

Evidence škol a školských zařízení (klickevzdelani.cz) [04.01.2023].

Titěrová, K. (kol.) 2023. *Děti s OMJ=vícejazyčné děti*. Inkluzivní škola.cz. Dostupné z:
Děti a žáci s OMJ | Inkluzivní škola (inkluzivniskola.cz) [03.01.2024].

Uherek, Z., Z. Korecká, T. Pojarová. (kol.) 2008. *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v České republice*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.

Vacek, T. 2023. *Migrace ze zemí bývalého Sovětského svazu a transnacionalismus*. Dostupné z:

Diplomova_prace_-_Tomas_Vacek.pdf (upce.cz) [08.01.2024].

Vorlíček, R. 2019. *Jak se daří inkluzi u nás a na Slovensku?: pohled do konkrétních základních škol*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.

Seznam příloh

Příloha č.1 Dotazník pro rodiče ukrajinských dětí v českém jazyce.

Příloha č.2 Dotazník pro rodiče ukrajinských dětí v ukrajinském jazyce.

Příloha č.3 Dotazník pro ředitele/ředitelky ZŠ v Pardubicích.

Příloha č.1. Dotazník pro rodiče ukrajinských dětí v českém jazyce.

Integrace ukrajinských žáků do českého veřejného školního systému

Vážení respondenti, tento dotazník bude sloužit ke sběru dat, které budou použity k sepsání bakalářské práce, studentky Fakulty filozofické Univerzity Pardubice, věnující se integraci ukrajinských žáků do českého veřejného školního systému.

Všechny získané informace budou zveřejněny jen se souhlasem respondentů (Vyplněním tohoto dotazníku automaticky souhlasíte se zveřejněním a využitím informací, které budou sloužit především k akademickým účelům.), kteří budou anonymizováni. Data z toho výzkumu budou rovněž sloužit k interním účelům neziskové organizace Kalyna.

Prosím o vyplnění dotazníku nejpozději do **14.12.2023**.

1. Uveďte, prosím, Vaše pohlaví.
 - a) Jsem muž.
 - b) Jsem žena.
 - c) Nechci uvádět odpověď.

2. V České republice žijí:
 - a) Méně než 2 roky.
 - b) 2-5 let.
 - c) 5 a více let.

3. Uveďte, prosím, Vaše nejvyšší dosažené vzdělání, které je i prokazatelně přiznané v České republice.
 - a) Základní vzdělání
 - b) Středoškolské vzdělání – ukončené výučním listem.
 - c) Středoškolské vzdělání – ukončené maturitní zkouškou.
 - d) Vyšší odborné/ Vysokoškolské vzdělání.
 - e) Jiné.

4. Uveďte, prosím, kolik máte dětí, které navštěvují základní školu nacházející se v Pardubicích.

5. Kolik z výše uvedených dětí navštěvuje ukrajinskou školu ZŠ Klas v Polabinách?

6. Bylo pro Vás obtížné najít základní školu, která by bez potíží přijala Vaše dítě/ děti?
Pokud ano popište, prosím, i případné potíže, které se v průběhu procesu hledání školy vyskytly.

7. Bylo/Je pro Vás obtížné nalézat informace o škole, kterou Vaše dítě/děti navštěvují?
 - a) Ano.
 - b) Ne.

8. Byly Vám informace týkající se studia Vašeho dítěte/Vašich dětí nabízené i v ukrajinštině?

- a) Ano.
- b) Ne.

9. Zažil/la jste odmítnutí přijetí svého dítěte/ svých dětí z důvodu uvedení své národnosti nebo národnosti svého dítěte/ svých dětí?

- a) Rozhodně ano.
- b) Spíše ano.
- c) Spíše ne.
- d) Rozhodně ne.

10. Máte/ Měli jste možnost využít doučování českého jazyka pro Vaše dítě/děti?

- a) Ano a tuto možnost mé dítě/děti využívali/ využívají.
- b) Ano, ale neprojevíli jsme o tuto možnost zájem.
- c) Ne.
- d) Nejsem si jistý/jistá.

11. Doučování českého jazyka Vám bylo nabídnuto samotnou základní školou?

- a) Ano.
- b) Ne.

Jestliže nebylo, napište prosím, kde Vám bylo/kým doučování poskytnuto.

12. Máte/ Měli jste možnost využít nějakého doučování ostatních předmětů pro Vaše dítě/děti?

- a) Ano a tuto možnost mé dítě/děti využívali/ využívají.
- b) Ano, ale neprojevíli jsme o tuto možnost zájem.
- c) Ne.
- d) Nejsem si jistý/jistá.

13. Zažil/ la jste/ Zažíváte určité formy odmítnutí od učitelů, kteří vyučují Vaše dítě/děti?

- a) Ano a těchto osob bylo více.
- b) Ano ale jednalo se pouze o jedince.
- c) Ne.

Pokud ano, napište, prosím, více podrobností.

14. Zažil/la jste/ Zažíváte určité formy odmítnutí od rodičů ostatních žáků, kteří chodí do stejné třídy jako Vaše dítě/ děti.

- a) Ano a těchto osob bylo více.
- b) Ano ale jednalo se pouze o jedince.
- c) Ne.

Pokud ano, napište, prosím, více podrobností.

15. Jak se cítí/cítilo Vaše dítě/děti ve škole (potažmo ve třídě), ve které studují/studovaly?
- a) Velice dobře.
 - b) Spíše dobře.
 - c) Spíše negativně.
 - d) Velice špatně.

Pokud jste zde zakroužkovali odpověď (b)-(d) uveďte prosím více informací.

16. Je/ Bylo pro Vás obtížné navázat komunikaci s vedením/ pedagogickým sborem školy, ve které Vaše dítě studuje/ děti studují?

17. Domníváte se, že je pro Vaše dítě/ děti obtížné se začlenit do dětského kolektivu?
Pokud ano, uveďte, prosím, i případné bariéry.

18. Znáte nějakou organizaci/ nějaké organizace pro cizince v Pardubicích? Pokud ano, uveďte, prosím, i jakou službu/jaké služby využíváte.

19. Uvítali byste i nějakou jinou službu, kterou jste ještě nenašli/ nebo Vám nebyla nabízena/i nějaké jiné služby, které jste ještě nenašli/ nebo Vám nebyly nabízeny?
Pokud ano, napište, prosím, níže, o kterou službu/ o které služby byste měli případně zájem.

Příloha č.2 Dotazník pro rodiče ukrajinských dětí v ukrajinském jazyce.

Інтеграція українських учнів до чеської системи загальноосвітніх шкіл

Шановні респонденти, ця анкета буде використана для збору даних, які будуть використані для написання бакалаврської роботи студента Факультету філософії Пардубицького університету, присвяченої інтеграції українських студентів у чеську шкільну систему.

Вся отримана інформація буде опублікована лише за згодою респондентів, які будуть анонімними. Дані цього дослідження також будуть використані для внутрішніх цілей неприбуткової організації Калина.

Прохання заповнити анкету не пізніше **14.12.2023**.

1. Вкажіть, будь ласка, Вашу стать.
 - a) Я чоловік.
 - b) Я жінка.
 - c) Не хочу вказувати відповідь.

2. В Чеській республіці живу:
 - a) Менше ніж 2 роки.
 - b) 2-5 років.
 - c) 5 та більше років.

3. Вкажіть, будь ласка, Вашу найвищу отриману освіту, що явно визнано в Чехії.
 - a) Початкова освіта.
 - b) Середня освіта – завершується сертифікатом про навчання.
 - c) Середня освіта – завершується іспитом на атестат зрілості.
 - d) Вища професійна/університетська освіта.
 - e) Інше.

4. Вкажіть, будь ласка, скільки маєте дітей, які відвідують початкову школу що знаходиться в Пардубіце.

5. Скільки з вище вказаних дітей відвідують українську школу ZŠ Klas в Полабінах?

6. Було для вас важко знайти початкову школу, яка би без проблем прийняла вашу дитину/ дітей? Якщо так то опишіть, будь ласка, і труднощі, які виникли під час процесу пошуку школи.

7. Було/є для Вас важко шукати інформацію про школу, яку Ваша дитина/діти відвідують?
 - a) Так.
 - b) Ні.

8. Чи була Вам інформація стосовно навчання Вашої дитини/Ваших дітей запропонована також українською. ?
- Так.
 - Ні.
9. Чи стикалися Ви з відмовою прийняти Вашу дитину/дітей через Вашу національність або національність Вашої дитини/дітей?
- Однозначно так.
 - Скоріше так.
 - Швидше ні.
 - Однозначно.
10. Чи є у Вас/Чи була у Вас можливість скористатися репетиторством чеської мови для Вашої дитини/дітей?
- Так, і моя дитина/діти використовували/користуються цією послугою.
 - Так, але ми не виявили інтересу до такої можливості.
 - Ні.
 - Я не впевнений/на.
11. Репетиторство Вам пропонували в самій початковій школі?
- Так.
 - Ні.
- Якщо ні, то напишіть будь-ласка, де/хто проводив репетиторство.
12. Чи маєте Ви/Чи була у вас можливість використовувати репетиторство з інших предметів для вашої дитини/дітей?
- Так, і моя дитина/діти використовували/користуються цією послугою.
 - Так, але ми не виявили інтересу до цього варіанту.
 - Ні.
 - Я не впевнений/на.
13. Чи стикалися ви з певними формами неприйняття з боку вчителів, які навчають вашу дитину/дітей?
- Так, і таких людей було більше.
 - Так, але це були одиниці таких осіб.
 - Ні.
- Якщо так, напишіть, будь ласка, детальніше.

14. Ви стикалися/стикаєтесь з певними формами відторгнення з боку батьків інших учнів, які відвідують той самий клас, що й ваша дитина/діти.

- a) Так, і таких людей було більше.
- b) Так, але це були одиниці таких людей.
- c) Ні.

Якщо так, напишіть, будь ласка, детальніше.

15. Як почуваетесь/почувалася ваша дитина/діти у школі (тобто у класі), в якому вони вчаться/вчилися?

- a) Дуже добре.
- b) Досить добре.
- c) Швидше негативно.
- d) Дуже погано.

Якщо ви обвели тут відповідь (b)-(d) надайте будь ласка більше інформації.

16. Чи важко/було важко Вам налагодити спілкування з керівництвом/педагогічним колективом школи, де навчається Ваша дитина/діти?

17. Чи вважаєте Ви, що Вашій дитині/дітям важко влитися в дитячий колектив? Якщо так, будь ласка, також вкажіть будь-які перешкоди.

18. Знаєте якусь організацію/ якісь організації для іноземців в Пардубицях? Якщо так, вкажіть, будь ласка, і яку послугу/які послуги використовуєте.

19. Привітали б Ви і якусь іншу послугу, яку Ви ще не знайшли/ або Вам не була запропонована/і якісь інші послуги, які Ви ще не знайшли/ або Вам не були запропоновані? Якщо так, напишіть, будь ласка, нижче, яка послуга/ які послуги Вас цікавлять.

Příloha č.3 Dotazník pro ředitele/ředitelky ZŠ v Pardubicích.

Dotazník pro ředitele/ředitelky ZŠ v Pardubicích

Integrace ukrajinských dětí do českého veřejného školního systému

Vážení respondenti, tento dotazník bude sloužit ke sběru dat, které budou použity k sepsání bakalářské práce, studentky Fakulty filozofické Univerzity Pardubice, věnující se integraci ukrajinských žáků do českého veřejného školního systému.

Všechny získané informace budou zveřejněny jen se souhlasem respondentů [1], kteří budou anonymizováni. Data z toho výzkumu budou rovněž sloužit k interním účelům neziskové organizace Kalyna. [1] Vyplněním tohoto dotazníku automaticky souhlasíte se zveřejněním a využitím informací, které budou sloužit především k akademickým účelům.

Prosím o vyplnění dotazníku nejpozději do **05.01.2024**.

1.Uved'te prosím, zdali jste byl/byla včas a dostatečně informován/informována ze strany MŠMT o postupech při zařazování žáků z Ukrajiny do škol.

2.Musel jste/ Musela jste nějakého ukrajinského žáka/ ukrajinskoužačku/ ukrajinské žáky odmítnout z kapacitních důvodů na začátku školního roku 2023/2024?

Vyberte prosím jen jednu možnost.

a) Ano.

b) Ne.

Pokud jste uvedl/uvedla že ano, napište prosím i počet odmítnutých dětí.

3.Bylo pro Vás těžké navázat komunikaci s rodiči ukrajinských žáků?

Vyberte prosím jen jednu odpověď.

a) Rozhodně ano.

b) Spíše ano.

c) Spíše ne.

d) Rozhodně ne.

4. Poskytuje Vaše škola nějakou formu doučování ukrajinským žákům?

Zde prosím i napište o jaký předmět/o jaké předměty se jedná.

5.Odehrál/Odehrály se na Vaší škole nějaký incident/ nějaké incidenty mezi ukrajinským žákem/ ukrajinskými žáky a pedagogem/pedagogy?

6.Odehrál se/ Odehrály se na Vaší škole nějaký incident/ nějaké incidenty mezi ukrajinským žákem/ukrajinskými žáky a jiným dítětem/ jinými dětmi?

7. Domníváte se, že se pod vlivem současných událostí a situací na školách obecně, daří dětské kolektivy udržovat ve vzájemné soudržnosti?

Zaměřte se prosím především na interakce mezi českými a ukrajinskými žáky.

- a) Rozhodně ano.
- b) Spíše ano.
- c) Spíše ne.
- d) Rozhodně ne.

Napište prosím níže více podrobností.

8. Řešil jste/ Řešila jste stížnosti ze strany rodičů českých žáků na chování ukrajinských spolužáků?

Vyberte prosím jen jednu odpověď.

- a) Ano.
- b) Ne.

Pokud jste v otázce uvedl/uvedla, že ano, popište, prosím, o jaký počet stížností se jednalo a na jaký typ chování si rodiče stěžovali.

9. Překvapil Vás nějaký aspekt (například kulturní specifikum), kterým se ukrajínští žáci odlišují (v pozitivním či negativním smyslu) od těch českých?

10. Napište prosím, jaký je/ jaké jsou dle Vašeho názoru největší problém/problémy v integraci ukrajinských žáků do veřejného školního systému.

11. Podle Vašeho názoru je integrace ukrajinských žáků do českého veřejného (základního) školského systému na Vaší škole:

Vyberte prosím jen jednu odpověď.

- a) Je rozhodně úspěšná.
- b) Je spíše úspěšná.
- c) Je spíše neúspěšná.
- d) Je rozhodně neúspěšná.

12. Podle Vašeho názoru je integrace ukrajinských žáků do českého veřejného (základního) školského systému na ostatních školách:

Vyberte prosím jen jednu odpověď.

- a) Je rozhodně úspěšná.
- b) Je spíše úspěšná.
- c) Je spíše neúspěšná.
- d) Je rozhodně neúspěšná.

13. Pokud se Vaše odpověď u otázek č. 11. a 12. lišila, uveďte prosím více podrobností, v čem vnímáte rozdíly mezi Vaší školou a ostatními školami.

Děkuji za Váš čas a ochotu vyplnit dotazník. Pokud byste měl/ měla zájem, ráda bych Vás poprosila o laskavost a krátký rozhovor (možný v online i off-line podobě). Rozhovory by byly provedeny především dle Vašich časových možností (lze se domluvit na termínech v prosinci a lednu následujícího roku). Předem děkuji za Vaši ochotu.

S přáním všeho jen a jen dobrého

Tereza Křiklanová, studentka Fakulty filozofické Univerzity Pardubice

Kontakt: tereza.kriklanova@seznam.cz